

PIERRE TEILHARDO DE CHARDINO GYVENIMAS IR IDĖJOS ATVIROSIOS KATALIKYBĖS KONTEKSTE¹

Ramūnas Labanauskas

Mykolo Romerio universitetas

Gauta: 2023 m. vasario 5 d.; priimta spausdinti 2023 m. vasario 23 d.

DOI: 10.13165/SMS-24-13-1-02

Santrauka. Straipsnyje jėzuito, paleontologo, filosofo ir teologo bei mistiko Pierre Teilhardo de Chardino (1881 – 1955) filosofinės bei teologinės pažiūros analizuojamos atvirosios katalikybės kontekste. Tai vienas iš dviejų katalikybės tipų greta pažodine dogmos “extra ecclesiam nulla salus” interpretacija pagrįstos tradicinės katalikybės. Jos atžvilgiu atviroji katalikybė charakterizuotina pretenzijos laikyti katalikybę vienintele išganymą teikiančia religija, išreiškiamos išoriniais tikėjimo ženklais, atsisakymu, katalikiškąjį ekskliuzyvumą įžvelgiant katalikybės dvasinėje galioje. Teilhardo gyvenimas ir idėjos šiame straipsnyje analizuojami kaip vienas radikaliausių ir dėl to iliustratyviausių atvirosios katalikybės atvejų XX amžiuje. Didelis dėmesys skiriamas Teilhardo evoliucinės krikščionybės koncepcijos susiformavimo biografinėms prielaidoms – pasaulėžiūrinių antinomijų (traukos dvasiai ir materijai, tikėjimui ir mokslui) – dvasinės ir intelektualinės motyvacijos bei pastangų pasiekti savo pasaulėžiūrinį vientisumą, atskleidimui. Išryškunami teilhardiško pasaulėvaizdžio sinergetiniai aspektai, t. y. pasaulio kaip save organizuojančios sistemos su centru (tašku Omega, tapatinamu su Kristumi), keičiančiu sistemą ir kintančiu sistemos augimo išdavoje, bruožai.

Raktiniai žodžiai: Teilhardas, atviroji katalikybė, krikščionybė, evoliucija, taškas Omega, Kosminis Kristus, Vienis ir Daugis, sąmonė, radialinė ir tangentinė energija, noosfera.

¹ Straipsnyje pateikiamas tyrimas atliktas įgyvendinant projektą „Teilhard’o de Chardino idėjų sklaida išeivijoje ir Lietuvoje“. Projektas finansuotas Valstybinės lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programos lėšomis (projekto Nr. S-LIP-22-76).

Įvadas

XXI a. pirmoje pusėje globalaus žmonijos susisaistymo faktas tapo akivaizdus. Bendros žmoniją jungiančios informacinės erdvės (interneto), globalaus gamybos, vartojimo, mokslo ir kultūros pobūdžio, bet taip pat žmonijos išgyvenamų ekologinių, ekonominių, socialinių problemų kontekste pasaulio vieningumo įsisąmonimas tampa nekvestionuojama būtinybe. XX a. antroje pusėje tai suprato ir išvalgiausi Katalikų Bažnyčios protai. Kardinalaus atsinaujinimo ir atsivėrimo pasauliui idėja Vatikano II Susirinkime (1962 – 1965 m.) tapo Bažnyčios veikimo programa. Jo dokumentais faktiškai buvo atsisakyta ekskliuzyvistinės, pažodine dogmos „*extra ecclesiam nulla salus*“ interpretacija pagrįstos katalikybės sampratos, t. y. tradicijos hipertrofavimo tendencijos. Ją galima įvardinti tradicine katalikybe, o Susirinkimo dokumentais sankcionuotą – atvirąją katalikybe. Atvirumo pasauliui ir sąveikos, o ne konfrontacijos su juo, nuostata negimė su Vatikano II Susirinkimu. Ji būdinga krikščionybei (katalikybei) nuo pat jos atsiradimo kaip vienai iš Jėzaus Kristaus gyvenimo ir mokymo interpretacijų, ilgainiui užgožtai Bažnyčios institucinės galios struktūrų. Šių dviejų katalikybės būvių – atvirosios ir tradicinės - charakteristika ir sąveikos būdai analizuojami straipsnio pirmame skyriuje².

Nuo Vatikano II Susirinkimo atvirosios katalikybės dvasioje keičiasi Bažnyčios struktūra, mokymas, praktika: vyksta Bažnyčios valdymo demokratizavimas, plečiamos pasauliečių teisės, ieškoma naujų evangelizacijos metodų, aktyviai įsitraukta tikėjimo ir mokslo dialogą, atsiveriama krikščioniškam ekumenizmui bei tarpreliginiam bendravimui. Vis labiau įsisąmoninamas tolesnio kardinalaus Bažnyčios mokymo atnaujinimo būtinumas, suvokiant, jog konfrontacijos su kitomis religinėmis tradicijomis recidyvai yra pragaištingi pačiai Bažnyčiai. Tai susiję visų pirma su drąsesniu Dievo imanentiškumo žmogaus atžvilgiu teigimu, įveikiant ideologiškai motyvuotą, statinės filosofijos kategorijomis grįstos teologijos įtvirtintą „panteizmo tabu“, t. y. Dievo ir kūrinijos (pasaulio), absoliutaus skirtingumo dogmatizavimą.

Daugelis šių Bažnyčios mokymo ir praktikos momentų dar XX a. pirmoje pusėje buvo išsakyti Pierre'o Teilhardo de Chardino (1881 – 1955) - katalikų kunigo, jėzuito, paleontologo, filosofo ir teologo, mistiko ir vizionieriaus, sukūrusio krikščioniškojo evolucionizmo teoriją, padariusią didžiulę įtaką ne tik teologijai, bet ir oficialiajam Bažnyčios mokymui. Jo gyvenimas ir idėjos šiame straipsnyje analizuojami atvirosios katalikybės kontekste kaip galbūt vienas radikaliausių XX amžiuje ir dėl to iliustratyviausių jos atvejų. Straipsnyje³ ir siekiama atskleisti Teilhardo evoliucinės krikščionybės koncepcijos susiformavimo biografinės prielaidas bei jos filosofinius ir teologinius ypatumus atvirosios katalikybės principų šviesoje.

Didelis dėmesys straipsnyje skiriamas Teilhardo dviejų tarsi priešingų pasaulėžiūrinių

2 Atvirosios katalikybės samprata analizuota taip pat autoriaus disertacijoje *Jaunųjų katalikų sąjūdžio genezė, ideologiniai principai ir jų realizavimo praktika (1919 – 1940)* (Vilnius, 2011 m.).

3 Jis parengtas 2022 m. spalio 7 d. „Žinijos“ draugijoje autoriaus skaitytos paskaitos „Pierre Teilhardo de Chardino pasaulio samprata atvirosios katalikybės kontekste“ pagrindu.

polių - traukos „Dievui ir Žemei“, t. y. dvasiai ir materijai, tikėjimui ir mokslui – dvasinės ir intelektualinės motyvacijos bei pastangų pasiekti savo pasaulėžiūrinį ir psichologinį vientisumą, taip išsaugant ir ištikimybę Bažnyčiai, atskleidimui. Ne mažiau svarbus darbo uždavinys – santykio su Teilhardo idėjomis kaitos Bažnyčios mokyme bei teologijoje po Teilhardo mirties analizė. Jo filosofinių ir teologinių pažiūrų biografinėms prielaidoms atskleisti pasitelkiami katalikų tyrinėtojų (Carlo Ratschowo, Raimundo Badelto, Lauros Eloje ir kt.) darbai, o taip pat antroposofinių pažiūrų biologo Johannes'o Hemlebeno veikalas.

Toliau Teilhardo būties samprata ir krikščionybės vieta joje analizuojama remiantis lietuvių tyrinėtojų, Mykolo Romerio universiteto profesorių, filosofų Broniaus Kuzmicko ir Sauliaus Kanišausko, išeivijos psichologo, filosofo ir teologo kun. Antano Paškaus, o taip pat Kauno inteligentų Juozo ir Anelės Brazauskų, entuziastingai skleidusių Teilhardo idėjas jaunimui ir dvasininkams, darbai. Brazauskų įsigilinimas į Teilhardo filosofiją pavertė juos kompetetingais jos žinovais⁴. Be abejo, naudojamosi užsienio tyrinėtojų Norberto M. Wildiers'o, Josefo Sudbracko, Jeano Daniélou'so, Claude Tresmontanto, Mieczysława Tazbiro ir kitų darbais, o svarbiausia - paties Teilhardo tekstais.

1. Atvirosios katalikybės samprata

Kas ta atviroji katalikybė? Kad atsakytumėm į šį klausimą, pirmiausia mums reikia apibrėžti pačią katalikybę. Sąvoka „katalikybė“ gali būti suvokiama visuotinumą ir / arba tikratikystės prasme. Istorijos bėgyje ji buvo vartojama įvairių krikščionybės sampratą turinčių jos išpažinėjų, savo bendrijoms apibūdinti, tačiau, kadangi ypatingas pretenzijas į tikratikystę ir visuotinumą reiškė Romos Bažnyčia, ilgainiui jo imta vengti⁵. Todėl siauresne prasme katalikybė tapatinama su Katalikų Bažnyčia, svarbiu skiriamuoju jos bruožu laikant popiežiaus instituciją⁶. Anot Kuzmicko, „siaurai konfesine prasme“ katalikybė galima apibūdinti „kaip tam tikrų dogmų apibrėžtą krikščioniškojo tikėjimo doktriną, ją išpažįstančią bendruomenę, pasižyminčią centralizuota hierarchiška bažnytine struktūra su Popiežiumi priešakyje“⁷.

Žymūs pokyčiai Bažnyčios savimonėje ir katalikybės sampratoje yra susiję su Vatikano II Susirinkimu (vykusiu 1962 – 1965 m.). Keitėsi ekskluzyvistinės nuostatos, išganymą apribojančios tik Bažnyčiai priklausančiaisiais, paprastai išreiškiamos garsiąja formule - *Extra ecclesiam nulla salus* (Už Bažnyčios nėra išganymo)⁸ - samprata: ir toliau katalikybės

4 Ankstesnių Brazauskų veiklos tyrimų rezultatai skelbti autoriaus straipsnyje „Pierre Teilhardo de Chardino idėjų recepcija Lietuvoje: Brazauskų mokykla (1975 - 1993)“ (*Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis* 41 (2018): 193 – 234).

5 Vorgrimler, H., *Naujasis teologijos žodynas* (Kaunas: Katalikų interneto tarnyba, 2003), 273.

6 *Katalikų Bažnyčios katekizmas: santrauka* (Kaunas: Katalikų interneto tarnyba, 2007), 59.

7 Kuzmickas, B., *Katalikiškoji filosofija: XIX ir XX amžiai* (Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003), 9.

8 Sidaras, V., „Anoniminis krikščionis“, iš *Trečioji ir ketvirtoji religijos, filosofijos ir bažnytinio meno studijų savaitės, 1991 – 1992* (Vilnius: „Lumen“ fondo leidykla, 1994), 190. Florencijos Susirinkime (1442 m.) net teigta, kad ir tas, kuris „išlies savo kraują už Kristaus vardą, negali būti išgelbėtas, jei jis nebus vienybėje su Katalikų

tiesų pripažinimą laikant būtina sąlyga išganymui pasiekti, jis imtas mažiau sieti tik su regimąja, institucine Bažnyčia, labiau akcentuojant vidinio apsisprendimo reikšmę⁹. Tai igalino ir kitas krikščioniškas konfesijas laikyti beveik lygiateisiais keliais į amžinąjį išganyumą, tiesos ir šventybės elementų išvelgiant ir nekrikščioniškose religijose¹⁰.

Pamatinis visoms krikščioniškoms bendrijoms yra Jėzaus Kristaus asmuo¹¹. Nepaisant Jėzaus, jo įkurtos bendruomenės ir jos vietos išganyimo istorijoje sampratos įvairovės, Nikėjos – Konstantinopolio tikėjimo išpažinimas, kuriuo Jėzus buvo apibrėžtas kaip Dievas ir žmogus vienu metu¹², suteikia aiškius rėmus, leidžiančius išvelgti įvairių šio išpažinimo besilaikančių krikščioniškų grupių ideologinį bendrumą ir tokią krikščionybę įvardinti ortodoksine¹³. Oficialiosios katalikybės, stačiatikybės ir protestantizmo formos ir yra ortodoksine krikščionybė – visos jos remiasi tuo pačiu Nikėjos – Konstantinopolio tikėjimo išpažinimu. Tačiau krikščionybės istorijoje buvo ir esama ir tokių grupių, bendruomenių, kurios kitaip traktuoja Jėzaus asmenį. Pav. „Naujojo amžiaus“ („New age“) pasekėjai neretai jį laiko kosminiu, mistiniu dariniu, reiškiniu, būtybe ir pan.¹⁴ Tokia krikščionybės samprata (pagrįsta holistine pasaulėžiūra) remiasi į kitokią žmogaus, pažinimo ir pačios būties sampratą, juslių pagalba suvokiamosios nelaikant vienintele galima. Santykyje su ortodoksine krikščionybe, tokia krikščionybė gali būti įvardinta ezoterine¹⁵. Ezoterinei krikščionybei priskirtinas pirmiaisiais mūsų eros amžiais Romos imperijoje plačiai paplitęs gnosticizmas, kuris, nors ir rėmėsi krikščioniškaisiais vaizdiniais, buvo atviras nekrikščioniškiems mokymams.

Atsižvelgiant į tai, kad nekatalikiškąją ortodoksinę krikščionybę formavo institucijos, laikytinos katalikiškomis nuo Konstantino laikų, t. y. IV a., ar tokiomis neabejotinai tapusios istorijos eigoje, taip pat tai, jog ji išaugo ant bendražmogiškojo patyrimo (kurio savita interpretacija buvo ezoterinė krikščionybė) substrato, o ezoterinė krikščionybė savo

Bažnyčia“ (*Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum = Kompendium der Glaubensbekenntnisse und kirchlichen Lehrentscheidungen*, ed. H. Denzinger (Freiburg im Breisgau–Basel-Rom–Wien: Herder, 1991), 1442).

- 9 Po Vatikano II Susirinkimo žmogus, klausantis savo sąžinės balso ir pasiryžęs vykdyti Dievo valią, laikomas Bažnyčios nariu (Sidasas, *supra note*, 8: 190).
- 10 Tikėjimo laisvės deklaracija „Dignitatis Humanae“ (Vatikano II Susirinkimo nutarimai: konstitucijos, deklaracijos, dekretai (Vilnius: Aidai, 2001), 365; dekretas dėl ekumenizmo „Unitatis redintegratio“ (*ibid*, 334); Bažnyčios santykių su nekrikščionių religijomis deklaracija „Nostra aetate“ (*ibid*, 375).
- 11 Vorgrimler, *supra note*, 5: 252 – 257, 287; Küng, H., *Das Christentum: Wesen und Geschichte* (München – Zürich: Piper, 1995), 43, 49 – 50.
- 12 Vorgrimler, *supra note*, 5: 255, 551; Lenzenweger, J., Stockmeier, P., Amon, K., Zinnhobler, R., *Katalikų Bažnyčios istorija*. D. 1. (Vilnius: Katalikų pasaulis, 1996), 70 – 73.
- 13 Plg.: Peškaitis A., Glodenis, D., Šiuolaikinis religingumas: naujieji judėjimai ir išraiškos formos amžių sandūroje (Vilnius: Vaga, 2000), 17.
- 14 Popiežiškoji kultūros taryba, Popiežiškoji tarpreliginio dialogo taryba „Jėzus Kristus – gyvojo vandens nešėjas: „Naujojo amžiaus“ (New Age) krikščioniškasis apmąstymas“, 2003 m. vasario 3 d., žiūrėta 2011 m. balandžio 4 d., iš http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/jezus-kristus-gyvojo-vandens.html
- 15 Psichologas A. Paškus ezoterinę krikščionybę laiko mistine krikščionybės interpretacija (Paškus, A., *Dievai, dvasios ir žmonės „Naujajame amžiuje“* (Kaunas: Caritas, 1993), 24). Žymus religijotyryninkas Mircea Eliade įsitikinęs ankstyvojoje krikščionybėje buvus ezoterinį mokymą (Eliade, M., *A History of Religious Ideas*, vol. 2: *From Gautama Buddha to the Triumph of Christianity* (Chicago-London: The University of Chicago Press, 1982), 369).

istorinius pavidalus neretai įgaudavo nekatalikiškoje ortodoksinėje krikščionybėje, pernešdama į ją ortodoksnius katalikiškuosius vaizdinius, kurie pakitę neretai sugrįždavo į tą pačią katalikybę, visi su Jėzaus Kristaus vaizdiniu susiję žmogaus ir būties pažinimo aspektai laikytini katalikybės dalimi¹⁶. Priklausomai nuo ezoterinės krikščionybės įtakos ortodoksinei, skirtingi du katalikybės modusai (tipai), kuriuos galima įvardinti tradicine bei atvirąja katalikybe¹⁷. Tradicinę katalikybę charakterizuotų besąlygiškas Bažnyčios mokymo, grindžiamo transcendentiniu teistiniu pasaulėvaizdžiu¹⁸, pripažinimas ir paklusnumo šį mokymą formuluojančiam, skelbiančiam ir saugančiam Magisteriumui deklaravimas, išreiškiant tai viešais (išoriniais) tikėjimo ženklais, o atvirąją katalikybę – ekskliuzyvistinės nuostatos (pretenzijos laikyti katalikybę vienintele išganyą teikiančia religija), išreiškiamos išoriniais (regimais) tikėjimo ženklais – atsisakymas ir prioriteto teikimas vidiniam asmens apsisprendimui, respektuojant jo sąžinės balsą¹⁹ ir katalikiškąjį ekskliuzyvumą įžvelgiant katalikybės dvasinėje galioje.

Atvirosi ir tradicinė katalikybė kaip du idealūs katalikybės būviai (idealieji tipai) tėra dviejų psichologinių nuostatų – atvirumo ir uždarumo – išraiška. Savo grynu (idealiu) pavidalu abu jie neįmanomi: tradicinė katalikybė dėl to, kad besąlygiškas tikėjimas griežtai nustatytu vaizdinių, sąvokų, formulių rinkiniu nesuderinamas su žmogaus dvasios dinamiškumu, gaivališkumu, o atvirosi katalikybė – nes bet koks tikėjimas turi konkrečią išraišką, suponuojančią apsiribojimą ir atsiribojimą nuo bet kokio kitos tikėjimo išraiškos, laiko bėgyje neišvengiamai įgaunančios tradicijos pobūdį. Vis dėlto, kiekviena konkreti tikėjimo raiškos forma, atsižvelgiant į jos gravitacijos kryptį, gali būti priskiriama vienam ar kitam katalikybės poliui. Toks katalikybės nevienalytiškumas pripažįstamas ir teologijoje bei istoriografijoje kaip realus Bažnyčios istorijos ir savivokos faktas. Skiriama priklausomybė Bažnyčiai pagal kūną ir širdį, regimoji ir neregimoji Bažnyčia²⁰. Katalikybės nevienalytiškumas ryškus istorinėje plotmėje. Žymus XX a. pradžios katalikiškojo modernizmo tyrinėtojas Thomas Loome įžvelgia nuolatinį konfliktą „[...] tarp dviejų antagonistinių viena kitai intelektualinių tradicijų Romos katalikybėje“²¹, tarp dviejų mentalitetų, dviejų katalikybės koncepcijų, netgi tarp „dviejų antagonistinių ir priešingų viena kitai katalikybų“²².

16 Tačiau kartu bus neužmirštama, kad egzistuoja katalikybės siaurąja prasme samprata, kuri plačiojoje visuomenės dalyje ir laikoma katalikybe.

17 Atvirosios katalikybės sąvoka filosofinėje teologinėje literatūroje yra vartojama (Kuzmickas, Katalikiškoji filosofija, *supra note*, 7: 63). Jai artimos kitos katalikybės sąvokos nusakantios sąvokos, kaip pav. ankstyvoji, modernioji, anoniminė, dvasinė, simbolinė, alternatyvi krikščionybė ir t. t.

18 Teistinių pasaulėvaizdžių apibrėžia tikėjimas, kad egzistuoja visagalė esybė, nepriklausoma nuo jos sukurtos materialios būties. Šiame darbe laikomasi nuostatos, kad Bažnyčios mokymas, suformuluotas Tridento (1545 - 1563) bei Vatikano I (1870) Susirinkimuose, gintas Pijaus X, geriausiai atspindi ortodoksinę tendenciją, išplaukiančią iš teistinio pasaulėvaizdžio, kaip vieno iš būties sampratos ir pažinimo būdų.

19 Vorgrimler, *supra note*, 5: 182 – 183, 289, 486, 567.

20 *Ibid.*, 82.

21 Loome, M. T., *Liberal Catholicism, Reform Catholicism, Modernism* (Mainz: Matthias – Grünewald Verlag, 1979), 196.

22 *Ibid.*, 53. Filosofo B. Kuzmicko manymu „[...] modernizmą religijoje pagimdo konfliktas tarp oficialiojo, kano-nizuoto [...] ir neoficialiojo, neinstitucinio gaivališko religingumo“ (Kuzmickas, B., *Modernizmas šiuolaikinėje*

Ryškiausiai tradicinės katalikybės pasireiškimais XX a. buvo integralizmas²³ bei katalikiškasis tradicionalizmas, kurį pavyzdžiui atstovauja arkiv. Marcelio Lefebvre sukurta šv. Pijaus X kunigų brolija²⁴. Ankstyvosios krikščionybės tyrinėjimuose²⁵ taip pat išvirtino nuostata apie jau ankstyvojoje Bažnyčioje egzistavusias ir tarpusavyje konkuravusias pradinio įvykio – Jėzaus Kristaus mirties ir prisikėlimo – skirtingas interpretacijas, kurių „teisingumui“ pagrįsti, nepaisant vėlesniame Bažnyčios istorijos etape išryškėjusios tendencijos tikėjimą perteikti griežtomis formuluotėmis, pirmumą suteikusios tradicinės katalikybės interpretacijai, argumentų nesama²⁶. Tad pirmaisiais krikščionybės amžiais gyvavę gnostiniai judėjimai laikytini vienu pirmųjų atvirosios katalikybės pasireiškimų. Išgalėjus ortodoksijai (t.y. supaprastintai kalbant tradicinei katalikybei), o ypač jai tapus valstybine religija, jai oponuojančios krikščionybės srovės (t. y. atviroji katalikybė) savo mokymus savo adeptams visa apimtimi galėjo perduoti jau tik slapta. Formavosi ezoterinė katalikybė kaip vienas iš atvirosios katalikybės būvių²⁷. Ezoterinės katalikybės santykis su oficialiąja sudėtingas. Bažnyčia buvo linkusi apriboti pažinimą jos aprobuotais kanalais: kanonizuotu Šventuoju Raštu, jo komentarais, filosofinėmis ir gamtamokslinėmis teorijomis. Todėl buvo ribojamas naudojimas praktikomis ar pažinimo šaltiniais, galinčiais sukelti abejonių tradicinio katalikiškojo mokymo teisingumu. Žmonių grupės, kurios naudojosi tokiais šaltiniais, buvo marginalizuojamos. Nuo XVIII a. pradžios katalikybės santykis su ezoterinėmis grupėmis didele dalimi įgavo Bažnyčios santykio su masonų judėjimu pobūdį. Jis buvo konfliktiškas iki Vatikano II Susirinkimo. Tačiau atvirosios katalikybės apraiškomis laikytinos ne tik gana marginalinės ezoterinės grupės, bet taip pat ir protestantiškos bažnyčios reformacijos laikotarpiu. Be abejo, atvirosios katalikybės apraiškomis buvo ir XX a. pradžios modernizmas bei popiežiaus Jono XXIII *aggiornamento*. Nuo Vatikano II Susirinkimo atviroji katalikybė galiausiai tapo oficialaus Bažnyčios mokymo pagrindu.

Atvirajai katalikybei būdinga simbolinė šv. Rašto ar Tradicijos interpretacija, o realiai istorijoje pasireiškusiai tradicinei – pažodinė, pagrįsta vadinamuoju sveiku protu ar kasdienine patirtimi (liaudiška realybės samprata), patyrimą, netelpantį į įprastinį, sveiku protu apibrėžiamą, konvertuojant į teocentrinio pobūdžio anapusinio pasaulio vaizdinius ir kategorijas, užfiksuotas tikėjimo išpažinimuose. Šiuos anapusinio pasaulio vaizdinius priklausomai nuo mūsų pasaulėžiūros galime įvardinti Dievu, būties pagrindu, centru ar

katalikybėje (Vilnius: Mintis, 1976), 10). Modernizmas, jo manymu, yra “[...] beveik visą katalikybės istoriją apimantis procesas” (*ibid*, 9).

- 23 Integralizmą charakterizavo besąlygiškas paklusnumas popiežių sprendimams, apimantiems net ir “praktinius ir nereikšmingus dalykus” (Lenzenweger, D. 2, *supra note*, 12: 143).
- 24 Vorgrimler, *supra note*, 5: 559. Nekatalikiškoje siaurąja prasme krikščionybėje jam artimas krikščioniškasis fundamentalizmas.
- 25 Bažnyčios istorijoje ir teologijoje jau seniai išvirtino nuostata priešpastatyti ankstyvąją krikščionybę (ar bendruomenę) kaip idealų laikotarpį likusiems (Vorgrimler, *supra note*, 5: 33).
- 26 Walterio Bauerio tyrimai įrodė ortodoksijos ir erezijos sąvokų santykinumą kalbant apie pirmuosius krikščionybės amžius (Le Boulluec, A., *Ankstyvoji krikščionybė: keturi tyrinėjimai* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004), 13).
- 27 Neatsitiktinai religijotyriminkas Mircea Eliade ankstyvąją krikščionybę gretina su kitais to meto misteriniais kultais ir teigia, kad joje taip pat būta ezoterinių mokymų, perduodamų iniciacijos būdu nedideliame adeptų, turinčių skirtingus iniciacijos laipsnius, ratui (Eliade, *supra note*, 15: p. 368 - 371).

tiesiog transcendencija, kuri šiuo atveju suvoktina kaip sutelktinė sąvoka, nusakanti tradicinės katalikybės pasaulėvaizdžio elementų (Dievas, dangus, pragaras, skaistykla) visumą. Tačiau kasdieninė patirtis neapėpia visos būties įvairovės. Remdamiesi vadinamuoju sveiku protu, formuojamu jutimo organų teikiamos informacijos pagrindu, dauguma žmonių teigia juos supantį pasaulį esant materialų, „kietą“, materijai priešpastatydami neapčiuopiamą dvasią. Toks požiūris konfrontuoja su moksliniu (filosofiniu) mąstymu prieitos išvados apie materijos (medžiagos) sąvokos neadekvatumą realybei²⁸.

Katalikybė yra viena iš žmogaus santykio su transcendencija formų – „informacinių šventybės kanalų“ anot protestantų teologo Pauliaus Tillichio²⁹. Atvirosios ir tradicinės katalikybės santykis su ja skirtingas: jei tradicinė katalikybė reikalauja besąlygiško tam tikru istorijos momentu užfiksuoto tikėjimo išpažinimo pripažinimo, tai atviroji katalikybė – didesniu ar mažesniu mastu nutolusi nuo formulėmis fiksuoto tikėjimo išpažinimo ir savo formų gausybe perteikia didesnę transcendencijos raiškos įvairovę³⁰. Abi katalikybės formos remiasi ankstyvojoje Bažnyčioje suformuluotu tikėjimo išpažinimu ir bendražmogiškuoju patyrimu, atviru transcendencijai. Tačiau santykis tarp nekvestionuojamomis formulėmis grindžiamo tikėjimo išpažinimo ir bendražmogiškojo patyrimo (proto) neretai įgauna konflikto pobūdį, nes susiduria du tiesos šaltiniai – tikėjimo formulėse užfiksuotas Apreiškimas ir savarankišku stebėjimu bei mąstymu pasiektas žinojimas³¹. Tas konfliktas tarp tikėjimo ir proto neišvengiamas todėl, kad pats katalikybės mokymas apeliuoja į patyrimą, gimusį už katalikybės ribų, t. y. į protą, jo argumentus. Šiuolaikinėje teologijoje daugiau teisiu suteikiama tikinčiojo savarankiškam sprendimui. Vis dėlto, tradicinę katalikiškąją tapatybę liudijantys ženklai liko svarbūs ir atvirosios katalikybės išpažinėjams.

Skiriasi ir katalikybės pretenzijų į absoliutumą intensyvumo laipsnis. Katalikybę galima laikyti unikalia, neturinčia nieko bendra su kitomis religijomis ir ideologijomis (tai būtų konfrontacinis modelis), bet taip pat į ją galima žvelgti kaip į žmonijos nuoseklaus dvasinio–intelektualinio vystymosi rezultatą. Tokiam požiūriui apibūdinti gali būti naudojama ir katalikybės kaip religijų sintezės modelio sąvoka, katalikybę suvokiant kaip žmonijos intelektualinės raidos viršūnę, kitų religijų pasekėjų teologo Karlo Rahnerio pavyzdžiu įvardijant anoniminiais krikščionimis. Po Vatikano II Susirinkimo išryškėjo ir trečiasis požiūris, pagal kurį katalikybės pretenzija į absoliučią tiesą bei siekis laikyti Bažnyčią vieninteliu išganymo keliu gali būti tik subjektyviu įsitikinimu, kuriam nederėtų suteikti objektyviai galiojančios tiesos statuso. Šis trečiasis požiūris, vadinamas pluralistiniu. Jo

28 „[...] materijos terminas [...] beveik visiškai „eliminuos“ iš rimtos filosofinės kalbos“ (Kardelis, N., „Materijos mitas: „medžiaga“, kurią galima paliesti tik protu“, *Naujasis židinys-aidai* 8 (2006): 350). Anot lietuvių filosofo N. Kardelio, „Pasyvios, absoliučiai inertiškos materijos samprata, regima filosofinėse materialistinio redukcionimo teorijose, yra ydinga iš esmės“ (*ibid.*, p. 353). Su ja konfrontuoja šiuolaikinis gamtamokslis, įvairios religinės ir ezoterinės doktrinos.

29 Briedis, M., „„Stovėjimo ant ribos“ metafora P. Tillichio sistemoje ir S. Kierkegaard'o religijos filosofijoje: *gnosis* ar *pistis*?“, *Logos* 48 (2006): 65.

30 Atviroji katalikybė yra atvira pasaulėvaizdžiui, kuris yra bendras visam žmonijos patyrimui, todėl ji yra tradicinės katalikybės, kaip uždaros sistemos, paneigimas.

31 Tikėjimo ištara „[...] turi būti bent priimtinos protui ir pateisinamos etiškai“ (Vorgrimler, *supra note*, 5: 126).

šalininkai konfrontacinį modelį vadina ekskliuzyvizmu, o antrąjį – inkliuzyvizmu³². Nesunku pastebėti, kad tiek inkliuzyvizmas, tiek ir pliuralizmas priskirtini atvirajai katalikybei. Ekskliuzyvistinėje prieigoje Bažnyčia laikoma vienintele išganymo priemone. Inkliuzyvizmas nutrina skirtumus tarp katalikybės ir nekatalikybės. Tuo tarpu anot vieno žymiausių pliuralizmo atstovų Johno Hicko galutinę religinę „tikrovę“ vienodai legitimiai atspindi didžiosios religijos, kurios yra šios dieviškosios tikrovės istoriškai ir kultūriškai sąlygotos interpretacijos. Išganymas /nušvitimas /išlaisvinimas/ turėtų būti suprantamas kaip moralinis žmonių pasikeitimas vis mažiau koncentruojantis į save ir labiau susitelkiant į Tikrovę (t. y. transcendencinę realybę)³³.

Dabar, kai griežtas katalikiškosios patirties fiksavimas vienareikšmėmis tikėjimo formulėmis jau nebėra vienintelis katalikybės sampratos būdas, t. y. kai ilgaamžė atvirosios ir tradicinės katalikybės konfrontacija jau yra benuslopstanti, kai nė vieni iš jų jau nebegresia nustelbimas, visos tradicinei katalikybei būdingos kultūrinės, liturginės, intelektualinės formos, nepaisant to, kad praeityje jos buvo netolerantiško mentaliteto raiškos būdu, tampa integralia atvirosios katalikybės pagrindu susiformavusios šiuolaikinės katalikybės dalimi, atsiskleidžiant toms jų pusėms, kurios liudija begalinę Transcendencijos įvairovę ir grožį.

2. Teilhardo de Chardino gyvenimo kelias: tarp Dievo ir Žemės

Marie-Josephas Pierre Teilhardas de Chardinas gimė 1881 m. Sarcenato kaime Auvergne provincijoje Lijono departamente, dvarininko, turėjusio nedidelę pilaitę, šeimoje. Būdamas dvylikos metų įstojo į Notre Dame de Mongre jėzuitų koledžą Villefranche-sur-Saône. Šioje internatinėje mokykloje jis mokėsi penkerius metus, kurią baigė 1897 m., gaudamas filosofijos, o 1898 m. - ir matematikos bakalauro diplomus³⁴. 1899 m. įstojo į Jėzaus Draugiją. Taip prasidėjo daugiau kaip 10 metų trukusi jėzuitinė formacija, vainikuota kunigystės šventimais 1911 m. ir iškilmingais įžadais 1918 m. Per tą laiką jis studijavo Saint-Michel de Laval koledže (Normandija), po to Anglijai priklausiusioje Džersio saloje, literatūrą studijavo Caeno (Normandija) universitete, dėstė fiziką Šventosios Šeimos mokykloje Kaire. Hastingse (Anglija) Teilhardas ketverius metus studijavo teologiją. Čia jis įsivainavo ne tik tradicinę Bažnyčios dogmatiką, bet ir susipažino idealistine filosofija, atidžiai studijuodamas be kita ko filosofo Henri Bergsono veikalą „Kūrybinė evoliucija“, įtrauktą į draudžiamų knygų sąrašą (indeksą). 1912-1914 m. Teilhardas dirbo Prancūzijos nacionalinio gamtos istorijos muziejaus paleontologijos laboratorijoje, studijavo paleontologiją,

32 Winkler, U., „Religionen als Eigenwelten: Das religionstheologische Problem der Unversönlichkeit“, iš *Parallelwelten: Christliche Religion und die Vervielfachung von Wirklichkeit* (Stuttgart: W. Kohlhammer Verlag, 2009), 216.

33 Hick, J., „Eine Philosophie des religiösen Pluralismus“, *Münchener Theologische Zeitschrift* 45 (1994): 317 – 318.

34 Eloe, L., *Loosing the Bound: Pierre Teilhard de Chardin's Analogical Imagination in the Post-euclidean Tradition* (Dayton: Dissertation of the University of Dayton, 2019), 273 – 274.

dalyvavo kasinėjimuose³⁵. 1914 m. gruodžio mėn. mobilizuotas į kariuomenę ir dalyvavo pirmajame pasauliniame kare kaip sanitaras. Karo išpūdziai su didžiulių masių judėjimu ir procesų neišvengiamumu paliko jam milžinišką išpūdį, reikšmingai paveikė jo pasaulėžiūrą³⁶. Neatsitiktinai jo pirmasis esė, parašytas 1916 m., vadinosi „Kosminis gyvenimas“. Šio veikalo *motto* („Bendrystė su Dievu ir bendrystė su Žeme, ir yra bendrystė su Dievu Žemės dėka“)³⁷ jau slėpėjo visas Teilhardas.

Po karo Teilhardas pradėjo studijas Sorbonos universitete. Kartu skaitė geologijos paskaitas Katalikų institute. 1922 m. sėkmingai apsigynė disertaciją ir gavo geologijos, botanikos ir zoologijos mokslų daktaro laipsnį. Tais pačiais metais buvo išrinktas Prancūzijos geologų draugijos prezidentu. Dėstydamas Katalikų institute su paleontologija susijusius dalykus, garsėjo kaip novatorius, pasisakęs už krikščionybės ir evoliucijos teorijos sintezę. Vis dėlto stiprėjo konservatyvių sluoksnių nepasitenkinimas jo neortodoksaliomis pažiūromis. Teilhardui teko pasmerkti savo pažiūras į gimtąją nuodėmę. Jo gyvenimas Prancūzijoje darėsi neužtikrintas, o tuo metu Teilhardui kaip tik atsivėrė galimybė dalyvauti paleontologinėse ekspedicijose Kinijoje ir gal net ten apsigyventi. 1925 m. Teilhardui vėl buvo įsakyta atsakyti savo teorijų, o 1928 m. apskritai uždrausta užsiimti teologine veikla, apsiribojant moksliniu paleontologo darbu³⁸. Todėl 1928 m. lapkritį Teilhardas buvo priverstas grįžti į Kiniją. Taip prasidėjo ilga su pertraukomis jo tremtis, trukusi iki 1946 m. Per visą tą laiką Teilhardas dirbo Kinijos geologinėje ir paleontologinėje mokslo įstaigoje, dalyvavo ekspedicijose, pagarsėjo kaip sinantropo atradėjas. Tačiau ryšių su Prancūzija nenutraukė: susirašinėjo su giminaičiais, mokslo veikėjais, jėzuitais, rašė savo religinius-filosofinius tekstus (iš jų garsiausias – „Žmogaus fenomenas“ (1940 m.)), kuriuose sintetavo evoliucionizmo ir krikščionybės idėjas. Jo esė plačiai sklido hektografuotų sąsiuvinių pavidalu. Be to kartais atvažiuodavo į Prancūziją, kur skaitydavo paskaitas uždariems intelektualiai smalsių katalikų būreliams. Tačiau konservatyvi Bažnyčios vadovybė ir toliau jį laikė eretiku. Santykiai su Roma nepagerėjo ir po karo, kai 1946 m. jis grįžo į Paryžių. Čia praleisti metai Teilhardui buvo labai svarbūs: jis skaitė paskaitas nedidelėms žmonių grupėms, dalyvavo kongresuose, susirašinėjo su mokslininkais ir dvasiniais lyderiais, 1950 m. buvo išrinktas Prancūzijos mokslų akademijos nariu, tapdamas viena žinomiausių asmenybių Paryžiuje³⁹. Vis dėlto Bažnyčios vadovybė ir toliau jo atžvilgiu buvo nusiteikusi priešiška. Teilhardui buvo uždrausta užimti dėstytojo pareigas Prancūzijos koledže, o galiausiai Jėzaus Draugijos vadovybė uždraudė jam rašyti ar dėstyti filosofinėmis bei teologinėmis

35 Hemleben, J., *Pierre Teilhard de Chardin* (Reinbek bei Hamburg: Rowolt Taschenbuch Verlag, 1991), 17 - 39.

36 1916 m. Verderno mūšio metu Teilhardas savo pusseserei Margueritei rašė: „Žvelgdamas į šią karšto vyksmo sceną, jaučiausi visiškai užvaldytas minties, kad man teko garbė stovėti vienoje iš dviejų ar trijų vietų, kuriose šią akimirką visatos gyvenimas banguoja ir rimsta [šiose] skausmo vietose, bet būtent ten formuojasi didinga ateitis [...]“ („Teilhard de Chardin: The War Years 1914 - 1919“, žiūrėta 2022 m. spalio 30 d., iš <https://t creek1.jimdofree.com/3-world-at-war/>).

37 Hemleben, *supra note*, 35: 48.

38 „Teilhard de Chardin: Return to France, then Exile, 1927 - 1946“, žiūrėta 2022 m. spalio 30 d., iš <https://t creek1.jimdofree.com/5-return-to-france-then-exile/>

39 Teilhard de Chardin, P., *Pilger der Zukunft: neue Reisebriefe 1939 - 1955* (Freiburg-München: Verlag Karl Alber, 1962), 9.

temomis ir nedviprasmiškai pasiūlė palikti Prancūziją⁴⁰. Todėl 1951 m. Teilhardas išvyko į New Yorką dirbti Wenner Gren fonde, užsiimančiame antropologiniais tyrimais. Čia jis užmezgė ryšius su įtakingais mokslininkais, filosofais, religiniais veikėjais ir politikais, sėkmingai skleisdamas savo evoliucionizmo ir krikščionybės sintezės (neoantropologijos) idėjas visame bent jau Vakarų pasaulyje. Teilhardas mirė Niujorke 1955 m. balandžio 10 d. Velykų sekmadienį, vakare, savo padėjėjos Rhodos de Terra namuose⁴¹.

Oficialioji Bažnyčia Teilhardą pasmerkė. 1957 m. lapkričio 15 d. dekretu Šv. Oficijos (vėliau – Tikėjimo ir mokslo) kongregacija uždraudė laikyti Teilhardo de Chardino darbus bibliotekose, pardavinėti jo knygas katalikiškuose knygynuose, versti į kitas kalbas. 1962 m. šv. Oficija įspėjo (savo „monitum“), jog Teilhardo filosofiniuose ir teologiniuose tekstuose gausu rimtų klaidų, pažeidžiančių katalikų doktriną⁴². Nepaisant konservatyvaus Bažnyčios sparno priešiško, Teilhardo įtaka intelektualiniame pasaulyje buvo didžiulė. XX a. 6 - o dešimtmečio antroje pusėje Teilhardo koncepciją parėmė žymūs teologai Marie-Dominique Chenu, Jeanas Danielou'as, Paulius Chauchardas, Romano Guardini, Gustavas Gutierrezas, Ignace Leppas, Claude Tresmontantas, Pietas Schoonenbergas, Maxas N. Wildiersas, Pieter'is Smuldersas, su išlygomis ir tokie teologai kaip Karlas Rahneris bei Josephas Ratzingeris, o taip pat proceso filosofijos atstovas Alfredas N. Whiteheadas ir kiti⁴³. Ypač teologo Henri de Lubaco entuziastingas angažavimas Teilhardo reikalui buvo labai svarbus skleidžiant jo idėjas Bažnyčioje. Lubacas laikomas svarbiausiu Vatikano II Susirinkimo konstitucijos „Bažnyčia šiuolaikiniame pasaulyje“ („Gaudium et spes“) autoriumi. Jo, visuotinai žinomo kaip Teilhardo draugo, paskyrimas 1983 m. kardinolu laikomas Teilhardo reabilitacijos aktu⁴⁴. Po Vatikano II Susirinkimo ir Jėzaus Draugija visiškai perėmė krikščioniškąjį evoliucionizmą. Teilhardas daugeliui jėzuitų tapo naujuoju Ignacu Lojola, žmogumi, kurio jie laukė šiuo lūžiniu laikotarpiu, atrodžiusiu tokiu panašiu į Lojolos laikus, kai suiro ilgus šimtmečius gyvavusi katalikiška Europos vienybė. Teilhardo mąstymas matomas oficialiuose Bažnyčios dokumentuose. Jo idėjos atsispindi popiežiaus Jono XXIII enciklikoje „*Mater et magistra*“. Apie Teilhardą, nepaisant jo filosofijos pasmerkimo, rado galimybę teigiamai atsilipti kone visi popiežiai, pradėdant Pauliumi VI ir baigiant

40 Kuzmickas, Katalikiškoji filosofija, *supra note*, 7: 253.

41 Eloje, *supra note*, 34: 203. Dar gerokai prieš savo mirtį Teilhardas ruošėsi mirti kaip savo evangelijos liudytojas. 1954 m. laiške pusseserei Marguerite Teilhardas rašė nepalaujamai kalbąs maldą: „Ne dėl manęs, bet reikalui, kurį aš atstovauju („didesnio Kristaus“), duok man, Viešpatie, gerą pabaigą.“ (Teilhard de Chardin, Pilger der Zukunft, *supra note*, 39: 158).

42 Vis dėl to atkreiptinas dėmesys į tai, jog Šv. Oficija turėjo pasitenkinti tik spėjimu – pop. Jonas XXIII užbloko visų siūlymus įtraukti Teilhardo knygas į indeksą (Eloje, *supra note*, 34: 207).

43 Maceina, A., „Didieji dabarties klausimai“, iš Maceina, A., *Raštai*. T. 5 (Vilnius: Mintis, 1993), 262; Raffelt, A., „Rahner und Blondel“, iš *Was den Glauben in Bewegung bringt: Fundamentalthologie in der Spur Jesu Christi* (Freiburg–Basel–Wien: Herder, 2004), 18; Paškus, A., *Evoliucija ir krikščionybė Teilhard de Chardin'o perspektyvoje* (Chicago: American Foundation for Lithuanian Research, 1988), 283; Eloje, *supra note*, 34: 18, 348.

44 Armstrong, R. H., „Teilhard de Chardin: The Vatican II Architect You Need to Know“, žiūrėta 2022 m. spalio 30 d., iš <https://onepeterfive.com/teilhard-chardin-vii-architect/>. Pasikeitusių su Jono XXIII pontifikatu teologinę situaciją liudija Jėzaus Draugijos vadovybės pavedimas 1961 m. teologui Henri de Lubacui nedelsiant parašyti knygą apie Teilhardą, ką jis netrukus ir realizavo (Eloje, *supra note*, 34: 206). Be to, de Lubacas paties popiežiaus rūpesčiu buvo paskirtas Susirinkimo ekspertu ir savo kalbas jame sakė Teilhardo vardu (*ibid*, 208).

Pranciškumi⁴⁵.

Teilhardo iš pirmo žvilgsnio prieštaringiausių polinkių – begalinio pamaldumo Dievui ir atsidavimo Žemei, materijai, kaip ir tikėjimo bei mokslo – šaknys šeimoje. Į mokslus jį skatino tėvas, dirbęs bibliotekininku ir pats vykdęs mėgėjiškus tyrinėjimus geologijos ir minerologijos srityje bei buvęs laisvamaniškų pažiūrų o karštą tikėjimą įdiegė motina, kaimynų laikyta šventąja. Šeimoje buvo itin puoselėjamas pamaldumas Švč. Jėzaus Širdžiai ir švč. M. Marijai⁴⁶, periodiškai dalyvauta piligriminėse kelionėse į Paray-le-Monial⁴⁷. Pastebėtina ir tai, kad šios pamaldumo formos šiame krašte buvo įdiegtos jėzuitų, kurie čia turėjo nemaža savo mokymo įstaigų, suformavusių šio krašto žmonių mentalitetą. Be to tokios tradicionalistinės tikėjimo formos nemažoje dalyje katalikiškos visuomenės (ypač kilmingųjų, kuriems priklausė Teilhardo tėvai) buvo opozicijos Trečiosios Respublikos antiklerikalizmui, o kai kuriems netgi lojalumo monarchijai ženklui. Pamaldumą Švč. Jėzaus Širdžiai Teilhardas išsaugojo per visą savo gyvenimą. Tačiau dabar Jėzuje jis matė Kosminį Kristų. Neatsitiktinai po Teilhardo mirties ant jo darbo stalo buvo rastas Švč. Jėzaus širdies paveikslukas su litanija, kurioje buvo tokie žodžiai: „aukščiausios ir universaliausios Energijos židiny, Kosmogenezės centre, Jėzaus Širdie, Evoliucijos Širdie, suvienyk mane su Tavimi“⁴⁸. Birželio mėnesį kasdien kalbėdavo Jėzaus Širdies litaniją. Nėra abejonų, kad Teilhardui Švč. Jėzaus Širdis asocijavosi su Kristumi kaip universumo centru. Teilhardas kasdien kalbėdavo brevijorių, rožinį, atlikinėdavo metines 8 dienų rekolekcijas, šv. Mišias laikydavo labai susikaupęs, pagarbiai⁴⁹.

Teilhardas išgyveno ne vieną krikščionišką viziją. Vienoje jų, jo regėtoje baigiantis karui, jis matė vibruojantį diską, vis didėjantį, kol ima vibruoti visa Visata. Šis judėjimas išėjo tarsi iš Kristaus širdies. Kita vizija buvo susijusi su monstancijoje esančia ir vis didėjančia Ostija, kurią gaubiantis rūkas vis intensyvėjo, įtraukdamas visas universumo jėgas. Trečiąją Ostijos viziją jis interpretavo labai asmeniškai, atstumą tarp kunigo ir jo nešamos Ostijos suvokdamas kaip savo gyvenimo metus, pašvęstus tyrimams⁵⁰. Šios vizijos paskatino jį Mišių vyksmą suprasti kaip begalinį būties ratą, o pasaulį kaip Dievo norimą perkeisti Ostiją.

Tačiau Teilhardas turėjo ir gilų, nuo pat mažų dienų, net kūdikystės, jį lydintį atsidavimo Žemei ir materijai jausmą bei pasaulio vienybės nuojautą. Savo traktate „Materijos širdis“ (1917 m.) Teilhardas aprašė savo išgyvenimus, susijusius su paprastu gelžgaliu. Kai

45 Pop. Pranciškus savo enciklikoje „Laudato si“ pasirėmė Teilhardu, paminėdamas jį išnašoje (*ibid*, 350).

46 Ratschow, H. C., „Pierre Teilhard de Chardin“, iš *Gestalten der Kirchengeschichte*. T. 10, 2: *Die neueste Zeit IV* (Stuttgart: W. Kohlhammer, 1994), 10, 11. Labai svarbią vietą Teilhardo vaikystės pamaldume turėjo Lurdas, kur kaip žinome buvo apsireikusi Švč. M. Marija. Neatsitiktinai pirmasis jo teologinis darbas buvo skirtas Lurdui (*ibid*, 23). Mokydamasis Mongre koledže Teilhardas pasišventė Švč. M. Marijai (Eloe, *supra note*, 34: 91).

47 Eloe, *supra note*, 34: 212 (Paray-le-Monial žinomas kaip Švč. Jėzaus Širdies garbinimo židyns – čia Margaritai Marijai Alacoque XVII a. buvo apsireiškęs Jėzus Kristus).

48 Badelt, R., *Die Spiritualität von Teilhard de Chardin als Orientierungshilfe für heute* (Wien: Master-Thesis zur Erreichung des akademischen Grades, 2013), 30, žiūrėta 2022 m. spalio 30 d., iš <http://docplayer.org/14843114-Die-spiritualitaet-von-teilhard-de-chardin-als-orientierungshilfe-fuer-heute.html>

49 Paškus, Evoliucija ir krikščionybė, *supra note*, 43: 44.

50 Badelt, *supra note*, 48: 13.

jam tebuvo 6 - 7 metai, jis pajuto esąs traukiamas materijos ar tiksliau kažko, kas „švietė“ materijos širdyje. Tuo metu jis buvo pamaldus vaikas, dėka savo mamos labai mylėjęs mažąjį Jėzų, tačiau jo tikrasis „aš“ buvo kitur: jį traukė jo turimi „geležiniai dievai“ – kieme rastas atsuktuvas, varžto galvutė ir pan. Teilhardas rašo savo prisiminimuose: „[...] šiuose instinktyviuose žestuose, kuriais aš garbinau metalo fragmentus, jau slypėjo stipri dovana ir visa eilė polinkių ir [...] visas mano tolimesnis dvasinis gyvenimas nebuvo niekas kitas kaip tik šių išplėtojimas“. Tai poreikis „turėti kažką „Absolautaus““, tapęs jo „vidinio gyvenimo ašimi“⁵¹. Geležiniai daiktai todėl ir traukė jį, kad „vaikystėje nebuvo nieko pasaulyje patvaresnio kaip ši nuostabi [materiali] substancija“⁵². Bet jam teko skaudžiai nusivilti pamčius savo „dievišką“ geležį surūdijusią. Pastovumo ir nekintamumo jis ieškojo ir kituose žemiškuose pavidaluose – kristaluose ar židinio liepsnoje, kuri taip pat nepatenkino amžinumo ir absolautaus patvarumo troškimo⁵³. Teilhardo trauka materijai atsispindėjo ir jo vizijose. Vienoje jų matė antžmogišką būtybę, drumzliną, dviprasmišką, jungiančią savyje gerį ir blogį, kuri jam pasakė: „dabar aš esu įsitvirtinęs tavyje gyvenimui ar mirčiai. [...]“. Tas, kuris kartą mane pamatė, niekada negali manęs pamiršti: jis turi arba pasmerkti save kartu su manimi, arba išgelbėti mane kartu su savimi.“⁵⁴.

Vis dėlto šiuos ambivalentiškus Teilhardo pasaulėžiūrinius polinkius konsolidavo įspūdis, kurį jam paliko vaikystėje bažnyčioje matytas Švč. Jėzaus širdies paveikslas. Jam žiūrint į paveikslą kilo vizija, kurią Teilhardas taip aprašė: „Tą akimirką, kai pamačiau paslaptinę purpurinės ir auksinės spalvos dėmę, nupieštą pačiame Išganytojo krūtinės centre, radau tai, ko ieškojau – būdą pagaliau pabėgti nuo visko, kas mane taip vargino sudėtingoje, tračioje ir individualioje Jėzaus Kūno organizacijoje. [...] Taip „[...]“ visa fizinė ir dvasinė Kristaus tikrovė man regimai susiliejo į aiškiai apibrėžtą, kompaktišką objektą, iš kurio išnyko bet koks atsitiktinis ir ribojantis konkretumas: pirmas priartėjimas prie Kristaus anapus Kristaus, atskleidžiantis nepaprastą homologiją tarp šios naujos „aplinkos“ ir Metalų ar Mineralų, kurie tuo pačiu metu vyravo manyje [...]“⁵⁵.

Mokydamasis Notre Dame de Mongre koledže, Teilhardas, kiek galima spręsti iš jo susirašinėjimo su savo mokytoju Henri Bremondu, stropiai studijavo scholastinę filosofiją ir neabejojo jos teisingumu. Ypač Tomo Kempiečio „Kristaus sekimo“ įtaškoje materijos ir dvasios atskyrimą jis priėmė nuolankiai, pakludamas Bažnyčios mokymui⁵⁶. Vis dėlto, Teilhardui baigiant koledžią ir tapus Jėzaus Draugijos nariu, prieštaravimas tarp koledže diegtų ir palaiptiesnių susiformuotų, visuotinybės išgyvenimu pažymėtų savųjų pažiūrų, tapo sunkiai pakeliamas. Konfliktą Teilhardas išsprendė pasirinkdamas ištikimybę savo

51 Hemleben, *supra note*, 35: 13.

52 *Ibid.*, 15.

53 Teilhardą sukrėtė tai, jog jo plaukai sudegė per akimirksnį (Grim, J., Tucker, E. M., [„Pierre Teilhardo de Chardino biografija“], žiūrėta 2022 m. spalio 30 d., iš <https://teiharddechardin.org/teihard-de-chardin/biography/>). Iš čia skausmingas žemiškų pavidalų praeinamumo išgyvenimas ir radikalus šuoelis į kitą ekstremumą – dvasią, Dievą.

54 Teilhard de Chardin, P., „The Heart of Matter“, iš Teilhard de Chardin, P., *The Heart of Matter* (San Diego–New York–London: A Harvest Book, Hartcourt, Inc., A Helen and Kurt Wolff Book, 1978), 69.

55 Eloie, *supra note*, 34: 212 – 213.

56 *Ibid.*, 213.

mistinei prigimčiai, kurią įsisąmoninti turėjo galimybę jėzuitui privalomų Ignaco dvasinių pratybų metu pasinerdamas į Švč. Jėzaus Širdies kontempliaciją. Šiame nuo vaikystės jį lydiniame vaizdinyje slypintis dieviškumas jam įgavo energijos, ugnies pavidalą, sugebėjimą visur prasiskverbti, transformuotis ir būti viskuo⁵⁷. Ėmėsi idealistinės filosofijos studijų: skaitė B. Spinozos, G. Leibnizo, F. W. Schellingo, G. Hegelio, I. Newmano, J. H. Poincare veikalus. Atramą Kristaus universalumo koncepcijai rado šv. Pauliaus laiškuose bei Apreiškime Jonui. Didelę įtaką jam padarė Pèrè'o J. Maréchalio studija apie mistikų psichologiją⁵⁸. Pats pripažino, jog turi „panteistinę sielą“, įžvelgė savo mąstymo gnostiškumą, intensyviai domėjosi įvairiais ezoteriniais mokymais. Pavyzdžiui karo metais su didžiuliu susidomėjimu skaitė Edouardo Schure knygą „Didieji pašvęstieji“, pripažindamas radęs juose savo dvasios giminaičius⁵⁹. Jautė simpatiją Rene Genono, Maurice'o Maeterlincko ezoteriniams ieškojimams, nes jie, kaip ir jis, siekė kosmoso vienybės ir svajojo apie mistinį visų religijų susivienijimą⁶⁰. Atidžiai studijavo šv. Pranciškaus Asyžiečio bei Jono Dunso Skoto tekstus. Paralėlės Teilhardo pasaulėvaizdžiui išvelgiamos Hildegardos von Bingen ir šv. Mikalojaus iš Flue mistikoje⁶¹. Teilhardą sukretė Margaritos Marijos Alacoque vizija, kurioje ji matė save kaip neapibrėžtą atomą, besistengiantį ištripti didžiąjam šviesos centre – Švenčiausioje Širdyje⁶². Veikė jį ir katalikiškojo modernizmo atstovai Edouardas Le Roy ir Maurice'as Blondelis su savo veiksmo filosofija, įtikinęs jį, kad galima ne tik materialistinė evoliucijos interpretacija. Bendravimo su E. Le Roy ir Vladimiru Vernadskiu vaisius buvo tokia svarbi Teilhardo filosofijai noosferos sąvoka⁶³. Biologo Johno B. S. Haldane'o rudimentinių gyvybės formų koncepcija Teilhardą įtikino, jog jo „progyvybės“ idėja yra teisinga. Apskritai, gamtos kildinimas iš Dievo su vėliau sekusiu sąmonės išsivystymu perimtas iš neoplatonizmo ir kitų idealistinių, ypač panenteistinių, sistemų. Tai leidžia Teilhardą priskirti katalikiškajam spiritualizmui.

Tačiau didžiausią įtaką jam padarė Henri Bergsono knyga „Kūrybinė evoliucija“, įkvėpusi pasiryžimą pašvęsti savo gyvenimą kūrimo ir evoliucijos sutaikymui. Teilhardas net garbino Bergsoną kaip šventąjį⁶⁴. Jo įtakoje evoliucijos ir krikščioniškojo kūrimo sutaikymo arba kristologijos suvienijimo su evoliucija mintį Teilhardas įsisąmonino kaip savo gyvenimo uždavinį. Ir savo kunigystę jis paskyrė pasaulio ir Dievo sutaikymui per Dievo įsikūnijimą Žemėje Jėzujė Kristujė, šv. Mišių transsubstanciacijos aktą interpretuodams kaip

57 *Ibid*, 216. Labai svarbu pažymėti, jog Teilhardo jėzuitinė formacija vyko katalikiškojo modernizmo krizės metais, kilusios 1907 m. pop. Pijaus X kampanijos prieš Bažnyčios mokyimo atnaujinimo šalininkus, išdavoje. Nėra abejonių, jog tai skaudžiai veikė Teilhardą, daug kuo artimą modernistams.

58 Eloë, *supra note*, 34: 97 – 98.

59 Hemleben, *supra note*, 35: 63.

60 Sudbrack, J., „Kosmische Mystik. Teilhard de Chardin und Hildegard von Bingen“, iš Sitzmann H. G., *Kommentare zum Verstaendnis von Leben, Werk und Wirkung Teilhards*, 63, žiūrėta 2011 m. birželio 30 d., iš <http://www.gesellschaft-teilhard-de-chardin.de/wp-content/uploads/2011/06/kommentare-zu-teilhard.pdf>

61 Badelt, *supra note*, 48: 31.

62 Eloë, *supra note*, 34: 220.

63 Serafin, R., „Vernadsky's biosphere, Teilhard's Noosphere, and Lowelock's Gaia: Perspectives on Human Intervention in Global Biogeochemical Cycles“, iš *The project: Ecologically Sustainable Development of the Biosphere*, 13, žiūrėta 2022 m. spalio 30 d., iš <https://core.ac.uk/download/pdf/33894427.pdf>

64 Ratschow, *supra note*, 46: 24.

kunigo pareigą administruoti materijos transformaciją į Kristų⁶⁵.

Teilhardo tikėjimo išpažinimai tradiciniam katalikui iš tiesų galėjo skambėti labai neįprastai. Savo tekste „Kaip aš tikiu“ jis rašė: „Jeigu dėl kažkokio dvasinio perversmo aš prarasciau tikėjimą į Kristų, tikėjimą į asmeninį Dievą, tikėjimą į Dvasią, tai aš, manau, vis tiek nepajudinamai tikėčiau į Pasaulį. Pasaulis (pasaulio vertybė, nepakeičiamumas ir gerumas) – štai kas galiausiai, po viso to, kas pasakyta ir padaryta, yra pirmasis, paskutinis ir vienintelis dalykas, į ką aš tikiu. Būtent šiuo tikėjimu aš gyvenu. Ir aš jaučiu, kad savo mirties valandą, nepaisydamas visų savo abejonių, aš atsiduosiu būtent šiam tikėjimui“⁶⁶. Teilhardas neslėpė savo tikėjimo abejonių: „Taip, aš iš tiesų turiu nugyventi gyvenimą taip, tarsi pasaulio pabaigoje manęs lauktų Kristus, ir, vis tik, aš visiškai nejaučiu ypatingo tikrumo Jo egzistavimu. Tikėti – nereiškia matyti. Kaip kiekvienam kitam man atrodo, kad aš klaidžioju tarp tikėjimo šešėlių“⁶⁷. Jis pats pripažino esąs „[...] pernelyg pasaulio vaikas, kad nesijaustų savo vietoje šventykloje, pastatytoje Žemės garbei“⁶⁸. Vis dėl to intensyvus 30 metų užtrukęs vidinis darbas – dvasinė ir intelektualinė evoliucija - galiausiai padėjo Teilhardui laimėti vidinį vieningumą ir ištarti tokius žodžius: „Dabar tikiu, galimas dalykas, labiau nei bet kada, į Dievą, ir labiau nei bet kada, tikiu į pasaulį“⁶⁹. O kas gi Teilhardui tas pasaulis? Tai tiesiog jo mokslinio pasaulėvaizdžio reziumė, visuotinių sąsajų, kauzaliųjų ryšių, materijos vienalytiškumo pripažinimas, nes „Viskas priklauso nuo visko“ – „Visata sudaro begalinę, susijusią laike ir erdvėje sistemą“⁷⁰. Tad konservatyviau mąstantiems katalikams kontroversiškai galintis nuskambėti Teilhardo atvirumas pasauliui, jo simpatijos tuo metu Bažnyčios nepripažintoms idėjoms, religinėms srovėms, abejonės pažodiniu tikėjimo tiesų pristatymu - tai tik tarpiniai etapai lėtos evoliucijos, pasibaigusios sinteze, kurioje pasiekta tikėjimo į Dievą ir pasaulį dermė arba anot Teilhardo - harmonija „tarp šios [priimtos] religijos ir asmeninio *credo*“⁷¹. Taip buvo pasiektas (iškovotas) griežtai imanentiškas, grindžiamas savo paties (neretai savyje) atrastomis (įsitikrintomis) tiesomis tikėjimas, pasitikint savo paties intuicija. Na o galutinis jo asmeninis *credo* skamba taip: „Aš tikiu, kad Visata yra Evoliucija. Aš tikiu, kad Evoliucija juda į Dvasią. Aš tikiu, kad Dvasia užsibaigia asmenyje. Aš tikiu, kad aukščiausia asmenybė yra Kosminis Kristus“⁷². Todėl ir laikydami heterodoksinę pažiūrą į kūrimo doktriną, mistinio panteizmo (panenteizmo), tradicionalistams įtartino mokymo apie Kosminį Kristų, aistringai angažuodamasis gamtos mokslams bei jausdamas simpatijas ezoteriniams mokymams, o taip pat patirdamas Bažnyčios priešišumą, Teilhardas vis dėl to liko ištikimas jai ir Jėzaus Draugijai.

65 Hemleben, *supra note*, 35: 56.

66 Teilhard de Chardin, P., „How I Believe“, iš Teilhard de Chardin, P., *Christianity and Evolution* (New York: A Helen and Kurt Wolf Book, Hartcourt Brace Jovanovich, Inc., 1971), 99.

67 *Ibid.*, 131.

68 *Ibid.*, 124.

69 *Ibid.*, 97.

70 *Ibid.*, 100.

71 *Ibid.*, 121.

72 *Ibid.*, 96.

3. Teilhardo de Chardino būties samprata

Teilhardas savo filosofinę koncepciją grindžia visų pirma gamtos mokslų duomenimis. Tokių metodą jis vadina fenomenologiniu. T. y. jis pasisakė už tai, kad kiekvieną tikrovės reiškinį reikia tyrinėti konkrečiais laiko ir erdvės, t. y. judėjimo aspektais. Tokiu būdu Teilhardas kardinaliai pakeitė tradicinę tomistinę žinojimo ir tikėjimo santykio koncepciją, į pirmą planą iškeldamas mokslinį žinojimą. Be to, jis atsisakė naujųjų laikų Bažnyčios doktrinai įprasto mokslinio, filosofinio ir teologinio planų atskyrimo principo. Tačiau fenomenologinis metodas – tik empirinis pažinimo kelias, o giluminės jo realybės prielaidos kyla iš apriorinio Absoliuto pripažinimo. Būtent iš jo kyla gili organinės pasaulio vienybės nuojauta. Už formų ir reiškinų gausybės išvelgiama viena globali realybė⁷³. Materijos formų įvairovė santykyje su šia realybe traktuojama kaip Vienio ir Daugio santykis. Vienis nelaikomas visiška tobulyste, kurią būtų galima priešpriešinti Daugiu kaip netobulumų sumai. Atvirkščiai, Vienis yra „tam tikru laipsniu ataustas tuo Daugiu, kartu užtikrindamas to Daugio sintezę ir užbaigimą“⁷⁴. Katalikiškai pasaulėžiūrai čia itin svarbu išvelgti būties hierarchijos lygmenų sąveiką ir vienybę arba pasak filosofo Paškaus - proceso sąveiką su ontologiniu pagrindu. Čia esminis yra apribotos savyje egzistencijos pakeitimas į vienybės su kitu egzistencijos sampratą⁷⁵.

Kartu Vienio ir Daugio santykio apmąstyme išryškėja Teilhardo filosofijai ypač svarbus gamtos saviorganizacijos bei sudėtingumo ir sąmonės koreliacijos momentas. Vienis yra greičiau pasaulį formuojanti jėga, kovojanti su suirimo tendencija, kylančia iš gamtos, t. y. su Daugiu. Todėl ir pasaulio kūrimas suvoktinas kaip šios besipriešinančios jėgos įvedimas į vienybę (Vienį), jos krypties pakeitimas, gimdant vis sintetiškesnes, kompleksiškesnes ir kartu vieningesnes monadas. Tokiu būdu Teilhardas lyg nujautė Iljos Prigogine sinergetikos, gamtos saviorganizacijos chaose, teoriją⁷⁶. Saviorganizacija makrolygmenyje įmanoma tik dėl amžino pagrindo materijoje – vienijančios jėgos, įgalinančios į viršų besiveržiančios ir iš viršaus traukiančios jėgų nuolatinę sąveiką. Tokios sąveikos rezultatas – didėjanti struktūrizacija kaip kiekybės peraugimas į naują kokybę. Būtent gyvybės reiškinys tai rodo akivaizdžiausiai: pats gyvų organizmų egzistavimas liudija, kad nors pagal entropijos dėsnį energijos mažėja, gamtoje vyksta ir atvirkščias procesas – „tvarkymo, organizavimo, vienijimo, tobulinimo procesas“⁷⁷ – t. y. negentropija. O tai įmanoma tik dėka iš šalies ateinančios energijos, kuri sulauko materijos irimą ir skaidymąsi. Ši energija skatina materijos struktūrizaciją ir diferenciaciją, kas įgalina atsirasti kokybiškai naujus ryšius, galiausiai

73 *Ibid.*, 101.

74 Teilhard de Chardin, P., „The Road of the West: to a New Mysticism“, iš Teilhard de Chardin P., *Toward the Future* (San Diego-New York-London: A Harvest Book, Harcourt, Inc., A Helen and Kurt Wolff Book, 1975), 57.

75 Paškus, Evoliucija ir krikščionybė, *supra note*, 43: 81 – 83.

76 Sudbrack, J., *Die vergessene Mystik und die Herausforderung des Christentums durch New Age* (Würzburg: Echter, 1988), 72.

77 Gawecki, J. B., „Dwie współczesne filozofie rozwoju“, iš *Mysł o. Teilharda de Chardin w Polsce*, wyboru dokonal M. Tazbir (Warszawa : Pax, 1973), 121.

– gyvybę ir sąmonę, kurios yra aukšto medžiagos organizuotumo padarinys⁷⁸. Teilhardo mintis paprasta – kuo materialios struktūros sudėtingesnės, tuo jos sąmoningesnės. Kitaip sakant aukštesnės raidos pakopos užuomazgų pavidalu slypi žemesniosiose. Pavyzdžiui visose struktūrinėse materijos pakopose slypi psichiškumo pradmenys arba vidinis aspektas, kas sąlygoja struktūrų vidinio ir išorinio sluoksnių išskyrimą. Abiejuose veikia dvi energijos – fizinė ir psichinė, arba Teilhardo terminais kalbant – tangentinė (atitinkanti materijos lygmens procesus – šia prasme vidinius materijai)⁷⁹ ir radialinė (išorinė materijai, ateinanti tarsi iš šalies, ne iš pačių materialių struktūrų). Progresuojanti materijos struktūrizacija vyksta dėl jų abiejų sąveikos. Radialinė energija skirtingus elementus (daleles) jungia į kokybiškai naujus kompleksus, o tangentinė energija padeda išlaikyti panašių elementų vienybę. Tangentinė energija sudaro elementų sferas (rutulius) – taigi individualybę, o radialinė energija – šias sferas sujungia ir tokiu būdu formuoja pasaulio vienybę⁸⁰. Radialinę energiją galima traktuoti kaip medžiagoje glūdinčią sąmonę arba dvasinę energiją. Būtent ji sąlygoja struktūrų sudėtingumą ir, pasiekus kritinį tašką, apsprendžia kokybinius pokyčius. Radialinės energijos kiekis auga didėjant struktūrą sudarančių elementų (dalelių) skaičiui. Kadangi kiekviena dalelė yra tik materializuota lauko energija, todėl kuo intensyvesnis laukas, tuo daugiau jis organizuoja dalelių į vis sudėtingesnes formas, o proporcingai dalelių skaičiui didėja ir individuali kiekvieno elemento laisvė⁸¹.

Teilhardo koncepcijoje materija ir dvasia tapatinamos, kildinant jas iš vienos „visatos medžiagos“, „dvasios-medžiagos“ arba „visatos audinio“⁸². Materija ir dvasia – tik vieningosios proceso fazės. „Materija“ daugiau suvoktina kaip sąvoka išoriniam pasauliui arba to paties lygmens („horizontalių“ reiškinių) realybei apibrėžti, o „dvasia“ – tai sintezės ir sublimacijos momentas, lėtai besikoncentruojanti, vis stiprėjanti dėka materialių struktūrų gausėjimo, vienijančioji („vertikalioji“), jėga. Aktualiai, empiriškai apčiuopiama kosminė medžiaga turi du pavidalus – ji gali būti sudaryta iš dalelių (kvantų) arba bangų, nors savo esme dalelės – tik įvairiausių bangų (energijų) sąveikos. Dalelės savo ruožtu suvoktinos kaip matematinės abstrakcijos, kurių kiekvienoje holografiškai atsispindi psichinės savo esme prigimties energiją generuojantis būtis centras. Todėl ir sąmonė anaipol ne anomalija ar koks antrinis gamtos reiškinys, o centrinis, atskleidžiantis tas paslaptingas jėgas, kurios glūdi pačioje medžiagoje⁸³, nes visose struktūrinėse materijos pakopose slypi psi-

78 Bogdanski, K., „Biofizykalne aspekty filozofii Teilharda de Chardina“, iš *Mysl o. Teilharda de Chardin w Polsce*, wyboru dokonal M. Tazbir (Warszawa: Pax, 1973), 63.

79 Pasak S. Kanišausko, tangentinė energija artima mechaninei, šiluminei, elektromagnetinei, atominei, o radialinė atsakinga už emanacinius procesus (Kanišauskas, S., *Sinergetinio pasaulėvaizdžio kontūrai: filosofiniai ir moksliniai aspektai* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008), 261).

80 [Brazauskai, J. ir A.]. *P. T. de Sardenas. Jo filosofijos bruožai*, iš *Centrinės Europos jėzuitų provincijos Vilniaus archyvas*, F. 172, ap. 2, b. 14. 1980, 18.

81 Rylska, T., „Kierunkowość ewolucji kosmicznej w ujęciu o. Pierre Teilharda de Chardina“, iš *Mysl o. Teilharda de Chardin w Polsce*, wyboru dokonal M. Tazbir (Warszawa: Pax, 1973), 34.

82 Kuzmickas, Katalikiškoji filosofija, *supra note*, 7: 256.

83 Wildiers, M. N., „Foreword“, iš Teilhard de Chardin P., *Toward the Future* (San Diego-New York-London: A Harvest Book, Harcourt, Inc., A Helen and Kurt Wolff Book, 1975), 7. Teilhardo logika paprasta: „Kadangi vienoje vietoje visatos medžiaga turi vidinį aspektą [žmoguje, kuris disponuoja sąmone], vadinasi ji neišven-

chiškumo pradmenys. Kuriasi vis sudėtingesnės ir vis labiau integruotos esybės, daugėja psichinio prado. Galiausiai abi energijos formos – radialinė ir tangentinė – savo esme yra psichinės, nors tangentinė „fiziškesnė“. Taigi Teilhardas energiją suvokia kaip materijos vidinę savybę ir kartu kaip dvasinės prigimties jėgą, suteikiančią impulsą evoliucijai, todėl skirtingą nuo materijos.

Teilhardo realybė yra organiška, evoliucionuojanti visuma, universalus judėjimas, kurio imanentinė priežastis – savisklaidos siekiantis Dievas, savo ruožtu tapęs „besiskleidžiančios visatos ašimi ir centru“⁸⁴. Dievas, kaip imanentinis evoliucijos pradas ir tikslas, nesunkiai išvelgiamas evoliucijos proceso tikslingumo, judėjimo Dvasios kryptimi į Visuotinį Kristų akcentavime, vidujiškumo sąsajose su Visata, Vienio pripažinime. Žinoma, tame nesunkiai galima išvelgti finalizmą: evoliucija užbaigiama Dievuje – Omegoje, nors pats Teilhardas yra deklaravęs jos beribiškumą⁸⁵. Tačiau Teilhardo teoriją nagrinėjant proceso filosofijos kontekste, viskas atsistoja į savas vietas. Pasak filosofo Paškaus, procesas – tai „substancijos nuolatinis gimimas sekančiam momentui“. Tai, kas vystosi, yra pats procesas. Tokiu atveju subjekto kaip ir nebelieka. Tačiau iš tiesų, Paškaus teigimu, objektas nesunaikinamas, o tik „nukeliamas į ateitį, į būties pilnumą“⁸⁶. Vadinasi tai, kas yra proceso pradžioje, galima suvokti tik tuo, kuo tas „tai“ tampa proceso pabaigoje. Čia išryškėja egzistencijos kaip vienybės su kitu sampratos svarba. Joje proceso sąlytis su savo pagrindu – šiuo atveju tašku Omega – darosi esminiu jo bruožu. Omega ir Alfa sutampa, bet Alfos taške Omega yra chaosas, vienijamas ir keliamas į Omegą.

Taigi evoliuciją Teilhardas suvokia kaip vienijimąsi, išvelgdamas joje tris pakopas: negyvosios gamtos fazę (kosmogenezę), gyvojo pasaulio formavimasis (biogenezę) ir žmogijos atsiradimo bei vystymosi fazę (noogenezę). Savo esme tai psichogenezės procesas: evoliucija vyksta vis kompleksiškesnių sistemų kūrimosi, koncentracijos ir vienybės augimo kryptimi. Evoliucijos eigoje materialios struktūros vis sudėtingėja, kuriasi vis labiau integruotos esybės, „vis intensyviau veikiant psichiniam, sąmonės ir dvasiniam veiksmui“⁸⁷. Psichinio turinio egzistavimą Teilhardas įrodinėja naudodamas „energijos“ kaip materijos savybės ir kartu impulso kosmoso evoliucijai sąvoką. Visos gyvosios gamtos evoliucija jam – tai pasiruošimas gyvybės ir sąmonės atsiradimui. Gyvybė – tai universali kosminė funkcija, potencialiai slypinti visose žemesniosiose būties formose. Galiausiai žmogaus atsiradimas reiškia, jog evoliucijos procesas įgauna savirefleksijos galimybę – nuo šiol vadovavimą evoliucijai perima žmogus. Tai reiškia, kad evoliucija per žmonią pradeda suvokti save pačią, „įgyja laisvę disponuoti savimi – vykti ar sustoti“. Dar daugiau: anot Teilhardo mes, žmonės, „būdami atsakingi už jos praeitį jos ateičiai kaip veikiantys individai, laikome ją

giamai yra dvaspektė savo struktūra, t. y. bet kurioje erdvės ir laiko vietoje [...]; taigi daiktai turi vidų, tolygų savo išorei“ (Tejaras de Šardenas P., Žmogaus fenomenas (Vilnius: Mintis, 1995), 57).

84 Paškus, *Evoliucija ir krikščionybė, supra note*, 43: 151.

85 Kuzmickas, B., „P. Tejaro de Šardeno krikščioniškasis evoliucionizmas“, *Problemos* 1 (1971): 66.

86 Paškus, *Evoliucija ir krikščionybė, supra note*, 43: 75.

87 Tazbir, M., „Aktualność dzieła o. Teilharda de Chardina“, iš *Mysł o. Teilharda de Chardina w Polsce*, wyboru dokonal M. Tazbir (Warszawa: Pax, 1973), 8.

savo rankose⁸⁸. Teilhardas net dalija evoliucijos procesą į evoliucionizmą iki refleksinės sąmonės išsivystymo, ir po to sekantį personalizmą⁸⁹.

Atsiradus žmogui, evoliucija įgauna naujų bruožų. Visų pirma, pagrindinio evoliucijos kamieno polinkį šakotis pakeičia jungimosi tendencija. Be to, šiame kosmogenezės etape sąmonė pasireiškia aktualiai (išryškėja) – susiformuoja refleksinė (moralinė) sąmonė, t. y. sugebėjimas vertinti savo veiksmus. Hominizacija ir yra perėjimas nuo nereflektuojamo gyvūno gyvenimo prie reflektuojamo žmogiškojo. Ir nors sąmonės atsiradimas sąlygotas centrinės nervų sistemos sudėtingėjimo, o siela gali būti suvokiama kaip specifinė kūno organizacijos kokybė, vis dėlto tarp gyvūnų ir žmogaus yra toks didelis skirtumas, kad jis priklauso „kitai tvarkai (ar geriau pasakius, kitai būsenai)⁹⁰. Tai šuolis, įvykęs Omegos taško veikimo dėka. Iš gyvūnų paveldima biologinė prigimtis ir intelekto pradmenys, tačiau sąžinė kaip Vienio nuojauta, gaunama iš Jo.

Itin svarbiu evoliucijos momentu žmogiškoje fazėje laikomas asmeninio centro – savimonės – susiformavimas ir būtinybė išlikti jos sąlygotam dvasiniam ir intelektualiniam turiniui užtikrinimas – nemirtingumas. Tik personalizacija veda į absoliučią vienybę Omegos taške. „Aš“ sąmonė gimsta iš susikoncentravusios jėgos⁹¹. Teilhardo supratimu būtent savimonės centre rasime tiek savo dvasią, tiek viso pasaulio dvasią – Dievą. Mūsų asmenybės branduolys – visą gyvenimą ugdomas idėjų, vaizdinių ir meilės centras – bus įjungtas į nemirtingumo sferą⁹². Kitaip ir negali būti, nes žmogus gimė kaip Vienio spindulys. O ir psichologiškai neįmanoma ryžtis jokiai žygiui, jei netiki, kad išliksi pats ir visi tavo darbai. Todėl logiškai pasaulio dvasia „privalo savyje sukaupti iki aukščiausio laipsnio tai, kas mumyse vertingiausio ir tobuliausio. Todėl ji negali būti kitokia nei Supersąmonė, o tai reiškia Superasmenybę⁹³. Teilhardas primygtinai akcentuoja, jog į Supersąmonę įsiliesime išlikdami savimi pačiais. O kita tos pačios tiesos pusė yra ta, jog tobulėti žmogus gali tik bendradrabiaudamas su kitais.

Anot Paškiaus, Teilhardo supratimu žmonijos evoliucija plėtojasi dviem kryptimis: materialine, pasireiškiančia technikos ir ekonomikos pažanga, ir dvasine – mokslo, filosofijos, etikos, estetikos, religijos aspektais⁹⁴. Gyventojų skaičiaus augimas, vis stiprėjantys kontaktai dėl mokslo ir technikos progreso bei transporto tobulėjimo atveda į socializaciją bei planetizaciją, o jų išdavoje žmonija pakyla į trečiąją evoliucijos etapą – noosferą. Tai visų žmonių dvasinės ir materialios veiklos rezultatų visuma, visuotinė žmonijos (planetinė) sąmonė, kuri „apsupa planetą kaip „mąstanti membrana“⁹⁵, vienijanti ir sintetinti visų

88 Tejaras de Šardenas, *supra note*, 83: 285 - 286.

89 Zaba, Z., „Ewolucjonistyczny personalizm o. Teilharda de Chardin“, iš *Mysl o. Teilharda de Chardin w Polsce*, wyboru dokonali M. Tazbir (Warszawa: Pax, 1973), 159.

90 Tresmontant, C., *Einführung in das Denken Teilhard de Chardins* (Freiburg-München: Verlag Karl Alber, 1961), 60.

91 [Brazauskai], *supra note*, 80: 21.

92 Teilhard de Chardin, „How I Believe“, *supra note*, 66: 115 - 117.

93 Teilhard de Chardin, „How I Believe“, *supra note*, 66: 114.

94 Paškus, Evoliucija ir krikščionybė, *supra note*, 43: 89.

95 Freyermuth, G., „Surfer, wollt ihr ewig leben. Teilhard de Chardin und der Traum, Mensch und Maschine zu versöhnen“, iš Sitzmann H. G., *Kommentare zum Verstaendnis von Leben, Werk und Wirkung Teilhards*, 23,

žmonių protus. Meilės ir minties aktais noosfera rutuliojasi visuotinės sintezės link į aukščiausią sąmonės lygmenį - Omegos tašką. Taigi, Teilhardui „noosfera“ ir pati mąstanti žmonija, ir jos susivienijimo rezultatai. Jis akcentavo mokslinės ir techninės pažangos svarbą, siekiant sukurti teisingesnę ir harmoningesnę visuomenę, kurios tolesnis vystymasis jo giliu įsitikinimu turi atvesti į „mistinės supervisuomenės atsiradimą“⁹⁶. Teilhardo supratimu vienijimasis vyksta, nykstant socialiniams, tautiniams ir rasiniams skirtumams. Mes netgi esame pakeliui „[...] į vienos „kultūros“ susikūrimą, kultūros, kuri aprėps visą žemės rutulį [...]“⁹⁷. Dar daugiau: Teilhardas iš principo pripažįsta pasauliui daugiopumą idėją. Jo įsitikinimu Visatoje egzistuoja ir kitos civilizacijos, sukurtos sąmoningų būtybių⁹⁸. Visame šiame gigančiškame vienijimosi procese Teilhardas ypač akcentuoja meilę, planetizaciją net apibūdinamas kaip amorizaciją. Meilė kaip žmonių tarpusavio trauka yra vienas iš evoliucijos veiksnių greta kūrybos. Pats sąmonės skleidimasis yra gebėjimo mylėti stiprėjimas, pasireiškias vienijimosi. Taip visos asmenybės artėja į vieną Visumą arba pleromą. Būtent jos kontekste Teilhardas interpretuoja ir katalikišką tiesą apie šventųjų bendravimą⁹⁹.

4. Krikščionybės vieta teilhardiškame pasaulėvaizdyje

Teilhardas suformulavo neįprastą tradicinei katalikybei Dievo kaip Didžiosios Realybės, apimančios visa, kas egzistuoja (nes niekur nesama „nebūties“), sampratą. Jos begalybę išreiškia visų pirma erdvė, kurios ribų neįmanoma įsivaizduoti. Anot B. Gaweckio „Aukščiausioji būtis yra ne pasaulis ar pasaulio siela, bet dvasinė-materiali visuma; ji apima viską, kas egzistuoja, ir viską prie savęs pririša „iš viršaus““. Tai Gaweckio vertinimu neabejotinai panenteistinė būties samprata¹⁰⁰. Toks Dievas yra visos būties, apimančios skirtingo tobulumo dalykus, centras, kurį Teilhardas įvardija Omega. Jo koncepcijoje Omega yra ir transcendentinis neišbaigtos būties tikslas, ir išorinė, materialias struktūras sudėtingėti skatinanti, galia, o kartu šio netobulo pasaulio vidinis (imanentinis) veiksnys¹⁰¹. Kaip teil-

žiūrėta 2011 m. birželio 30 d., iš <http://www.gesellschaft-teilhard-de-chardin.de/wp-content/uploads/2011/06/kommentare-zu-teilhard.pdf>

96 Tazbir, *supra note*, 87: 10.

97 Gawecki, *supra note*, 77: 132.

98 Teilhardas rašė: „Vidutiniškai kiekvienoje galaktikoje gyvena (bent) viena žmonių rasė, taigi iš viso po visą dangų išsibarstę milijonai žmonių rasių. [...] Akivaizdu, kad [teologija] nebegali ilgiau siūlyti vienintelės dogmatiškai tikros tezės (apie žemiškosios žmonijos unikalumą visatoje), kurią mūsų patirtis atmeta kaip neįtikėtiną“ (Teilhard de Chardin, P., „A Sequel to the Problem of Human Origins: The Plurality of Inhabited Worlds“, iš Teilhard de Chardin, P., *Christianity and Evolution* (New York: A Helen and Kurt Wolf Book, Hartcourt Brace Jovanovich, Inc., 1971), 232.

99 Teilhard de Chardin, P., „Note on the Physical Union Between the Humanity of Christ and the Faithful in the Course of Their Sanctification“, iš Teilhard de Chardin, P., *Christianity and Evolution* (New York: A Helen and Kurt Wolf Book, Hartcourt Brace Jovanovich, Inc., 1971), 16 – 17.

100 Gawecki, *supra note*, 77: 131.

101 S. Kanišauskas taikliai išsireiškė: „Dievas tampa savimi kartu su besivystančiu pasauliu jį kurdamas ir sudvasindamas, vadinasi Dievas pasauliui imanentiškas, tačiau tuo pat metu jis yra transcendentinis, nes yra išankstinis pasaulio tikslas“ (Kanišauskas, Sinergetinio pasaulėvaizdžio kontūrai, *supra note*, 79: 261).

hardiško pasaulėvaizdžio analogiją interpretuodamas Dievo ir kūrinio santykį Meistro Eckharto ontologijoje, krikščioniškos mistikos tyrinėtojas Sudbrackas taikliai jį nusakė taip: „Dievas savo būtyje ir žmogus savo Dievą atpažįstančiu vidujiškumu, sielos gelmėse, yra viena, vienintelė būtis – bet Dievas yra Būtis iš savęs paties ir savo kilme, o kūrinys gi – dėl nuolatinio gavimo ir pilnos priklausomybės [nuo Dievo]“¹⁰². Kitaip sakant, Dievas yra ne kas kita kaip pati būtis¹⁰². Žinoma, tokioje sistemoje tradicinis krikščionybei antgamtinės ir gamtinės sferų skyrimas yra neįmanomas. „Antgamtė“ – tai tik „realybė aukščiausiam laipsnyje“¹⁰³. Taigi Omega, viena vertus, yra suverenus galios centras, taškas, kuriame susikoncentravęs Vienis, veikiantis tarsi nuo jo atskirtą kitą būties dalį, o kita vertus – Daugio pastangų pakilti į Vienį rezultatas (noosferos etape – žmonijos socialinės, intelektualinės ir dvasinės konvergencijos aukščiausias taškas) – centras, kuris akumuliuos visa tai, ką visata sukuria, personalizacijos židyns, „dieviškasis supercentras“¹⁰⁴. Jis ne ištirpdo, o sustiprina į jį patekusius centrus. Pasak B. Kuzmicko, Omega pranoksta žmogiškąjį personalumą, todėl yra hiperpersonali ir universaliai personali, aukščiausioji vienybė, universaliausia meilė, išsauganti visa tai, kas kiekvienam žmoguje unikalų. Pasaulio pradžioje ji yra „Dievas Alfa, įkvepiantis evoliuciją, jo pabaigoje – evoliuciją užbaigantis Dievas Omega“¹⁰⁵. Teilhardinėje perspektyvoje Omega tampa „besiskleidžiančios visatos ašimi ir centru“, tapatinama su Kristumi. Tokia universalaus Kristaus samprata, pasak Paškaus, neveda į panteizmą, nes Kristus įspaudžia visatoje tris tradicines katalikiškas žymes: „dieviškos tikrovės asmenišką prigimtį, aukščiausios asmenybės pasireiškimą istoriniame Kristuje ir Dieve atbaigto pasaulio antžemišką prigimtį“¹⁰⁶.

Teilhardiškame pasaulėvaizdyje Dievo ir pasaulio santykis matomas kaip Daugio kaitos procesas, nukreiptas į Vienį, kuris savo ruožtu veikia Daugyje kaip jo vidinis aspektas. Jeigu Dievas yra absoliutas, absoliuti būtis, jis yra visur. Todėl evoliucija – tai vystymasis iš pradinio Daugio („nieko“) į tikslą taške Omega. Tokiu atveju ir kūrimas iš esmės yra vienišimas¹⁰⁷. Taikliu Kuzmicko pastebėjimu, taip pasaulio kūrimas sutapatinamas su natūralia evoliucija, „kurio priežastis neįmanoma atskirti nuo padarinio, Dievo – nuo pasaulio, nes Dievas ir pasaulis, priežastis ir tikslas keičiasi ir rutuliojasi kartu“¹⁰⁸. Dar daugiau: vienišimas yra ne tik kūrimas, bet ir išganymas bei atbaigimas, nes dinaminėje tikrovėje nebėra įmanomas skirtumas tarp Dievo kūrimo pradžioje ir pasaulio palaikymo amžių bėgyje¹⁰⁹. Taigi Teilhardo evoliucijos teorijoje Kristus įtraukiamas į Visatos struktūrą. Taip kosmologinis savo esme Visatos evoliucinis procesas įgauna ir soteriologinę reikšmę, būdamas

102 „Radikalus kūrinio priklausomumas nuo Dievo ir Būties totalumas Dieve yra priešybė, bet tai yra viena Būtis“ (Sudbrack, *Die vergessene Mystik*, *supra note*, 76: 66 - 67).

103 Teilhard de Chardin, „How I Believe“, *supra note*, 66: 127.

104 Teilhard de Chardin, P., „Introduction to the Christian Life / Introduction to Christianity“, iš Teilhard de Chardin, P., *Christianity and Evolution* (New York: A Helen and Kurt Wolf Book, Hartcourt Brace Jovanovich, Inc., 1971), 171.

105 Kuzmickas, Katalikiškoji filosofija, *supra note*, 7: 256.

106 Paškus, Evoliucija ir krikščionybė, *supra note*, 43: 151 - 152.

107 Maceina, *supra note*, 43: 308.

108 Kuzmickas, Katalikiškoji filosofija, *supra note*, 7: 254.

109 Paškus, Evoliucija ir krikščionybė, *supra note*, 43: 106.

pajungtas Kristui kaip būties viršūnei, arba Omega. Čia vėlgi kaip matėme iš jau pristatytos Teilhardo būties kaip gamtos saviorganizacijos sampratos, esama dinaminės dialektikos tarp Omegos kaip Visatos elementų konvergencijos centro, taigi kaip į vieną tašką subėgančio Daugio sampratos, ir kaip Vienio, kuris yra aukščiau, pirmiau už evoliucijos eigoje į vieną centrą konverguojančio Daugio. Teilhardas laviruoja tarp šių Omegos sampratų vis dėl to linkdamas į tai, kad Vienis nėra visiška tobulybė, kurią būtų galima priešpastatyti Daugiui kaip netobulumų sumai. Jam Daugis yra pozityvi progreso sąlyga, o Vienis – per-smelktas Daugio¹¹⁰.

Prof. S. Kanišauskas atidžiai analizuoja Teilhardo koncepcijos ištakas neovedantizme bei ypač neoplatonizme. Šių filosofinių doktrinų pavyzdžiu kiekviename būties momente konstatuojama involiucinių ir evoliucinių procesų sąveika, kurioje „kiekviena „žemesnė pakopa“ evoliucijos procese „siekia“ aukštesniosios, o kiekviena „aukštesnioji pakopa“ tą „žemesniosios pakopos“ siekį nukreipia, valdo“. Kitaip sakant kalba eina apie grįžtamuosius ryšius¹¹¹. Teilhardo terminais kalbant, tai tangentinės ir radialinės energijų sąveika. Jo koncepcijoje neopltoniškas „emanacijas“ atitinka „radialinė energija“, o fizinius procesus valdo „tangentinė energija“. Jos abi yra yra dvasinės prigimties, ir kartu vidinė materijos savybė. O taškas Omega suvokiamas ir kaip evoliucijos tikslas, ir kaip jos „varomoji jėga“, „traukiantis savęs link visus ankstesnius evoliucionuojančios tikrovės būvius“. Todėl gamtiniam pasauliui jis ir imanentiškas, ir transcendentiškas¹¹², bet tai įmanoma tik tada, kai taškas Omega sutampa su tašku Alfa. Žvelgiant iš sinergetikos pozicijų pastebima, jog kiekybiniai pokyčiai sukelia atitinkamus pokyčius artimiausiam tam pokyčiui lygmenyje, tada jie perduodami aukštesniam ir galiausiai ataidi Omegos taške, t. y. operatoriuje, kuris tuos pokyčius transformuoja, tampa tangentinės energijos šaltiniu ir nukreipia tolesnę Visumos raidą. Taip taškas Omega „per daugybę tarpinių grandžių (žemesnių tikrovės lygmenų) kurdamas pasaulį, kuria ir pats save“¹¹³.

Omegą Teilhardas tapatina su Jėzumi Kristumi, per įsikūnijimą tampančiu asmeniniu ir fiziniu (ontologiniu) visatos centru¹¹⁴. Čia ryškios paralelės su pranciškoniška kristologija¹¹⁵, pagal kurią Kristus yra ir ne tik antgamtinės, bet ir gamtinės tvarkos tikslas ir vainikavimas: įsikūnijimas įvyksta ne tiek dėl žmonijos nuodėmių, kiek dėl to, kad tokia yra tikrovės proceso logika, apspręsta pačios būties sąrangos – kosminis Kristus yra krikščioniškosios kosmogonijos karūnavimas. Teilhardui, nepaisant jo mąstysenos kosminių mastelių, istorinis Kristus yra būtinas kaip kosminio Kristaus daigas, pradmuo realiame fiziniame pasaulyje ir istoriniame laike, realiai keičiantis konkrečios epochos konkrečios žmonių bendrijos – žydų tautos – mentalitetą ir sudarantis sąlygas sklisti universalioms krikščionybės idėjoms pasaulyje. Dievo įsikūnijimas Jėzuje Kristuje – tai ilgai trukusio

110 Teilhard de Chardin, „The Road of the West“, *supra note*, 74: 58.

111 Kanišauskas, Sinergetinio pasaulėvaizdžio kontūrai, *supra note*, 79: 254.

112 Kanišauskas, S., *Mokslas, religija ir religinis jausmas: monografija* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2019), 66.

113 Kanišauskas, Sinergetinio pasaulėvaizdžio kontūrai, *supra note*, 79: 399 – 400.

114 Paškus, Evoliucija ir krikščionybė, *supra note*, 43: 64.

115 Wildiers, M. N., *Teilhard de Chardin* (Freiburg im Breisgau: Herder, 1962), 95.

proceso lemiamas momentas, evoliucijos šuolis, kuriam žmogaus sąmonė jau buvo pasiruošusi. Atskleidamas žmonijai jos tikrąjį centrą ir tikslą, Kristus paspartino jos raidą – žmogus gavo galimybę tapti sąmoningu Dievo bendradarbiu. Dievo įsikūnijimas Jėzuje Kristuje įvyko konkrečiame istoriniame laikotarpyje, tačiau kristogenezė – Kristaus įsikūnijimas kosmose – tęstinis procesas, besireiškiantis vis augančiu žmonijos sąmoningumu ir pasaulio transformacija. Betliejuje gimęs Kristus tampa fiziniu pasaulio Centru per Eucharistijos misteriją, tačiau visas Kristus bus realizuotas tik universalios evoliucijos pabaigoje, taigi kristogenezės procese, kuris yra trilypis, apimantis judėjimo principą (kūrimą), tapimo Vieniū procesą (įsikūnijimą) ir pastangas pakilti (išganymą)¹¹⁶.

Kristaus universalumas labiausiai ir apibrėžia teilhardišką krikščionybės sampratą. Joje ypač didelė reikšmė teikiama Eucharistijos sakramentui, dėl jo metu vykstančios materijos transformacijos į Kristaus kūną. Teilhardas iškelia vienijančią, kuriančiąją („fermentinę“) Eucharistijos reikšmę. Per Eucharistiją Kristus mistiniu būdu asimiliuoja visa, kas jį supa. Taip konsekracijos dėka visas pasaulis tampa Kristaus kūnu, sakramento materija. Mistine prasme eucharistinė transsubstanciacija perkeičia (konsekruoja) visą pasaulio procesą ir todėl suvoktina kaip kristogenezės reprezentacija kosmose¹¹⁷. Anot Teilhardo, per Eucharistiją praeina „įsikūnijimo arba kūrimo ašis“, per kurią sueiname į fiziologinį kontaktą su asimiliuojančia įsikūnijusio Žodžio jėga ir priimdami komuniją jungiamės į vieningą dvasinį judėjimą, prisiliedami prie pačios evoliucijos šerdies¹¹⁸. J. Sudbrackas materialią realybę transformuojančią galią įzvelgia ir kitame Teilhardui taip svarbiame vaizdinyje – švč. Jėzaus Širdyje. Pasak jo, dėka materiją persmelkiančio dieviškojo absoliutumo, pilnatvę pasiekiančio Jėzaus Širdyje, jos (materijos) absoliutumo istorinė ašis, kurioje materija randa savo vienybę, yra Bažnyčia, įeinanti į mistinį Kristaus kūną¹¹⁹.

Blogio problema – vienas iš krikščionybės aspektų, kuriam Teilhardas, skyrė ne tiek daug dėmesio. Blogis jam – reiškinys, susijęs su sistemos vystymusi ir jos laikinu nevievingumu, nepilnumu. Taigi tai struktūrinis blogis: netvarkos ir nesėkmių, skaidymosi ir irimo blogis¹²⁰. Blogis - tik statistinė, o ne metafizinė būtinybė. Žmogaus stadijoje fizinis blogis virsta moraliniu. Moralinėje sferoje blogis susijęs su klaidingu žmogaus pasirinkimu, kuris įmanomas, nes žmogus turi laisvę rinktis. Todėl ir pirmoji nuodėmė, Teilhardo manymu, sietina ne su pirmojo žmogaus nupuolimu, o su „negatyvių, prieševoliucinių jėgų“ veikimu¹²¹ - sąmoningos žmogaus veiklos pradžia ir darbe įmanoma nesėkmių galimybė. Tos klaidos kaip mąstymo įpročiai ir padarytų sprendimų pasekmės perduodamos būsimosiems kartoms. Čia, pasak Teilhardo, ir slypi gimtosios nuodėmės šaknys. Tačiau priešingai įsigalėjusiai nuomonei, Teilhardo eschatologijoje neatmetama blogio išlikimo galimybė laikų pabaigoje. Jis mini visiškos katastrofos galimybę¹²², nes žmogus yra laisvas,

116 Teilhard de Chardin „Introduction to the Christian Life“, *supra note*, 104: 155.

117 Ratschow, *supra note*, 45: 16.

118 Teilhard de Chardin „Introduction to the Christian Life“, *supra note*, 104: 165 - 167.

119 Sudbrack, *Die vergessene Mystik*, *supra note*, 76: 73 - 74.

120 Tejaras de Šardenas, *supra note*, 83: 396 - 399.

121 Paškus, *Evoliucija ir krikščionybė*, *supra note*, 43: 122.

122 Tejaras de Šardenas, *supra note*, 83: 349, 365 - 369.

jis gali norėti ir ne to, kas veda į susivienijimą Dievuje. Todėl Teilhardas neatmeta hipotezės, kad dalis žmonių atsisakys Omegos, tokiu būdu padalindami noosferą¹²³. Vis dėlto ištikinamesnė kitokia įvykių eiga – visiškas blogio sumenkėjimas paskutiniajame žmonijos istorijos tarpsnyje¹²⁴. Užtat ir pragaras jam – ne ontologinė ar juo labiau erdvinė duotybė, o priešprieša veiklumui, nusigręžimas nuo meilės principo, absurdo kūryba, destrukcija.

Evoliuciniame pasaulėvaizdyje reikalinga visiškai kitokia krikščionio laikysena pasaulyje. Kūrybingumo ir aktyvaus dalyvavimo pasaulyje ontologinės svarbos akcentavime išryškėja skirtumas tarp senojo krikščionio saviraiškos modelio, pagrįsto statine arba pusiausvyros morale, ir iš krikščioniškojo humanizmo išplaukiančios veržlumo (dinaminės) moralės, kuri žmogaus vertę matuoja pagal žmogus indėlį į dvasinį bei intelektualinį žmonijos tobulėjimą¹²⁵. Akcentuojama, kad meilė Dievui ir meilė pasauliui nėra priešingi vienas kitam dalykai, nes visuomenės pažangos reikalauja pats Kristus, jo mistinio Kūno išvystymo logika. Krikščionys skatinami jungtis į pasaulio tobulinimą, jį perkeičiant, vis perkeliant į aukštesnę būseną – jį sublimuojant. Didžiulę reikšmę Teilhardas teikia mokslui ir jo pasaulį keičiančiai galiai: tiriantis ir kuriantis santykiavimas su pasauliu laikomas kone religine pareiga¹²⁶. Mokslo pasiekimai, technikos naujovės, masiniai politiniai-socialiniai judėjimai, keičiantys tradicinės visuomenės sanklodą, ar net karai – visame tame Teilhardas išvelgė milžinišką naujųjų laikų žmogiškąją kūrybą, liudijančią tolesnį žengimą progreso kryptimi. Pasak J. Danielou, Teilhardo koncepcija suvienija tris žmogaus veiklos dimensijas: gamtos apvaldymą technikos pagalba, asmenų bendrumą per meilę ir žmogaus proveržį į Dievą pamaldume¹²⁷. Todėl dvasingumas tampa evoliucijos faktoriumi. Lygiai taip pat ir veikla pasaulio pažinimo srityje bei jos rezultatų pavertimas žmonijos gyvenimą lengvinančiais technikos kūriniais, tampa indėliu į dvasinį tobulėjimą.

Teilhardui krikščionybė tampa evoliucijos ašimi, tąsa ar net jos nauja forma. Jis ją įvardija progreso religija, kalba apie krikščioniškąjį superevoliucionizmą¹²⁸. Wildiersas pastebi, jog Teilhardo koncepcijoje krikščionybės visuotinumai ir jos mokymo pažangumas garantuoja krikščionybei „evoliucijos religijos“ statusą, nes paruzija (antrasis Kristaus atėjimas) identifikuojama su Omegos tašku, todėl teologija nuosekliai paremia evoliucijos

123 *Ibid*, 368 – 369.

124 Teilhardas rašo: nuo tada, kai gyvybės medžio viršūnė yra žmogus, jame „koncentruojasi noosferos, t. y. biogenezės, t. y. pagaliau kosmogenezės, ateities viltys. Kaipgi tada jis gali išnykti pirma laiko arba sustabarėti, arba degraduoti, jei kartu su juo, - o tai mes laikome nesąmone, - nežlugs visata?“ (*Ibid*, 351).

125 Žr. Teilhard de Chardin, P., „Can Moral Science dispense with a Metaphysical Foundation?“, iš Teilhard de Chardin P., *Toward the Future* (San Diego-New York-London: A Harvest Book, Harcourt, Inc., A Helen and Kurt Wolff Book, 1975), 130 – 133.

126 Teilhard de Chardin, P., „The Sense of Man“, iš Teilhard de Chardin P., *Toward the Future* (San Diego-New York-London: A Harvest Book, Harcourt, Inc., A Helen and Kurt Wolff Book, 1975), 16.

127 Danielou, J., „Gottes Wiederentdeckung. Die Bedeutung Teilhard de Chardin für die Gegenwart“, iš Sitzmann H. G., *Kommentare zum Verstaendnis von Leben, Werk und Wirkung Teilhards*, 19, žiūrėta 2011 m. birželio 30 d., iš <http://www.gesellschaft-teilhard-de-chardin.de/wp-content/uploads/2011/06/kommentare-zu-teilhard.pdf>.

128 Teilhard de Chardin, „Introduction to the Christian Life“, *supra note*, 104: 157.

mokymą¹²⁹. Artėti prie Kristaus reiškia vis labiau įsijungti į kristogenezės procesą, taip prisiliečiant prie evoliucijos širdies¹³⁰. Teilhardo įsitikinimu būtent katalikybė tiksliausiai išreiškia krikščionybės evoliucinį pobūdį. Anot jo krikščionybės („jei ji suprantama pagal jos katalikiškojo realizmo pilnatvę“) panteistinė, „kūrybiniu evolucionizmu“ persisunkusi, mistika gali virsti „aukščiausia, nuosekliausia ir dinamiškiausia Dievo garbinimo forma“, todėl „[tokia] krikščionybė turi visas galimybes tapti vienintele tikra rytojaus religija“¹³¹. Teilhardas katalikybės pirmenybę paremia ir biologinio pobūdžio analogijomis. Pasak jo, kadangi Kristus kaip Katalikų Bažnyčios steigėjas yra organiškai susijęs su kosmosu, krikščionybė evoliucijos proceso atžvilgiu laikytina filogenetiniu kaminu, biogenezės strėlės viršūne. Todėl jei visoms krikščioniškojo medžio šakoms lemta virsti rytdienos religija, tai tik per Katalikų Bažnyčios veržlumą ir organiškumą¹³².

Teilhardui rūpėjo visų religijų konvergencija. Jis buvo įsitikinęs, kad krikščionybė gali ir kitų tikėjimų žmonėms suteikti impulsą vienijimuisi, o taip pat krikščionims atverti duris į kitas religijas. Teilhardo atvirumas visiems gėrio siekiantiems žmonėms leidžia jam įžvelgti ryškius trijų svarbiausių žmonijos religinių-dvasinių formų – rytietiškosios, humanistinės (neopanteistinės) ir krikščioniškosios¹³³ – suartėjimo ženklus ir jų būsimą sintezę tikėjime į pasaulį ir tikėjime į Kristų, kad išsipildytų Apreiškimo Jonui pranašystė: Aš esu Alfa ir Omega¹³⁴. Jo įsitikinimu, „visose [religijose] paslaptinai besidarbuojanti ta pati Dvasia“ veda jas į susivienijimą visuotiniame Kristuje. Tokia, pasak Teilhardo, yra „vienintelė įmanoma ateities religijos forma“¹³⁵.

Reziumuodami galime daryti išvadą, jog Pierre Teilhardo de Chardino asmenyje ir filosofijoje turime radikalų atvirosios katalikybės atvejį. Teilhardo pasaulėžiūrinės brandos tendencijos, jam rūpėjusi problematika ir jo filosofinės bei teologinės koncepcijos apėmė visą atvirajai katalikybei būdingų reiškinių paletę, pradedant Dievo ir pasaulio, materijos ir dvasios dogmatizuotos perskyros reliatyvizavimu, t. y. Dievo imanentiškumo ir jo kaip vidinio pasaulio evoliucijos veiksnio teigimu, dogmų kaitos ir būtinybės naujai suformuluoti Bažnyčios mokymą, atsižvelgiant į mokslo pasiekimus ir žmonijos sąmonės brandą, siekimu ir baigiant pasisakymu už Bažnyčios demokratizavimą bei asmens saviraiškos laisvės pripažinimą. Kaip būdinga ir kitiems atvirosios katalikybės atstovams Teilhardas pasisakė už ekumenizmą bei visų religijų konvergenciją evoliucijos idėja persiėmusioje katalikybėje. Tai leistų Teilhardo teologines pažiūras apibrėžti kaip inkliuzyvizmą.

129 Wildiers, M. N., „Teilhard de Chardin, Pierre, SJ“, iš *Lexikon für Theologie und Kirche*, B. 9 (Freiburg im Breisgau: Herder, 1964), 1341.

130 Teilhard de Chardin, „Introduction to the Christian Life“, *supra note*, 104: 166 – 167.

131 *Ibid.*, 172.

132 *Ibid.*, 168.

133 Teilhard de Chardin, „How I Believe“, *supra note*, 66: 121, 130.

134 Badelt, *supra note*, 48: 33.

135 Teilhard de Chardin, „How I Believe“, *supra note*, 66: 130.

Išvados

Pierre Teilhardo de Chardino (1881 – 1955) – kunigo, jėzuito, paleontologo, filosofo ir teologo bei mistiko – pasaulio samprata pristatoma atvirosios katalikybės, kuri yra vienas iš Jėzaus Kristaus mokymo interpretacijos variantų, susiformavusių istorijos bėgyje, kontekste. Greta Nikėjos – Konstantinopolio tikėjimo išpažinimu besiremiančios ortodoksinės krikščionybės būta ir holistiniu pasaulėvaizdžiu grindžiamos ezoterinės. Priklausomai nuo ezoterinės krikščionybės įtakos ortodoksinei, bei atsižvelgiant į tai, jog nekatalikiškąją ortodoksinę krikščionybę formavo institucijos, traktuotinos kaip katalikiškos bent nuo IV a. ir todėl visi su Jėzaus Kristaus vaizdiniu susiję krikščionybės reiškiniai laikytini katalikybės dalimi, skirtini du katalikybės tipai, kuriuos galima įvardinti tradicine bei atvirąja katalikybe. Tradicinę katalikybę charakterizuotų besąlygiškas teizmu grindžiamo Bažnyčios mokymo pripažinimas ir paklusnumo šį mokymą formuluojančiam, skelbiančiam ir saugančiam Magisteriumui deklaravimas. Jos atžvilgiu atviroji katalikybė suvoktina kaip ekskluzyvistinės nuostatos (pretenzijos laikyti katalikybę vienintele išganyą teikiančia religija), išreiškiamos išoriniais (regimais) tikėjimo ženklais, atsisakymas, katalikiškąjį ekskluzyvumą įžvelgiant katalikybės dvasinėje galioje. Toks katalikybės nevienalytiškumas pripažįstamas ir teologijoje bei istoriografijoje kaip realus Bažnyčios istorijos ir savivokos faktas. Skiriami trys katalikybės pretenzijų į absoliučią tiesą laipsniai: ekskluzyvizmas, inkliuzyvizmas ir pliuralizmas.

Pierre Teilhardo de Chardino gyvenimas pažymėtas įtampos tarp dviejų pasaulėžiūrinių polių - traukos Dievui ir pasauliui, dvasiai ir materijai - siekiant jų harmonijos. Ypač iš šeimos atsineštas pamaldumas Švč. Jėzaus širdžiai, lydėjęs Teilhardą per visą gyvenimą, tapo jo evoliucinės krikščionybės koncepcijos dvasiniu pagrindu. Teilhardo atvirumas dvasios pasauliui ir materijai pagimdė ne vieną viziją. Intelektualiai Teilhardas subrendo jėzuitinės formacijos metu, pasinerdamas į idealistinės filosofijos studijas (didžiausią įtaką turėjo Henri Bergsonas), kas suformavo katalikiškajam spiritualizmui artimas pažiūras, grindžiamas panenteistine Dievo ir pasaulio santykio samprata, bei apsisprendimą savo kunigystę skirti krikščionybės ir evoliucijos idėjos sutaikymui. Nepaisant Teilhardo neortodoksalių pažiūrų ir konservatyvios Bažnyčios vadovybės priešiško, jis liko ištikimas Bažnyčiai ir Jėzaus Draugijai. Nors Šv. Oficija 1962 m. Teilhardo idėjas pasmerkė, progresyvioji Bažnyčios vadovybės dalis kartu su daugeliu popiežių jas palaikė. Jos rado atgarsį ir Vatikano II Susirinkimo dokumentuose.

Teilhardas pateikia pasaulio kaip save organizuojančios sistemos, turinčios centrą (tašką Omega), kuris yra pasaulio sistemos tikslas ir kartu šios sistemos neorganizuotą būvį (esantį centro pradine apraiška – tašku Alfa arba chaosu) veikianti involiucinė jėga, kiekybiškai augančios sistemos kaitos impulsus tangentinės jėgos pavidalu per tarpinius būties sluoksnius perduodanti taškui Omega, kuris savo ruožtu radialinės energijos pavidalu kiekvienam nuolat gimstančiam augančios sistemos elementui suteikia impulsą jungtis į kokybiškai (struktūriškai) aukštesnius darinius, vaizdą. Teilhardas detaliau pristato evoliucijos taktą begaliniame involiucijos-evoliucijos vyksme, t. y. judėjimo iš neorganizuotos

materijos link dvasios momentą, kuris pasireiškia vis didėjančiu struktūrų sudėtingėjimu, ir kuris vyksta homogeniškų elementų telkimosi (ką įgalina tangentinė energija) ir sudėtingėjimo (kompleksizacijos) dėka, ką užtikrina radialinė energija, t. y. grįžtamieji sinergetiniai ryšiai – paties taško Omega veikimas. Sistema kinta sudėtingėjimo principo dėka sąmonės raiškos kryptimi. Toks pasaulio modelis be abejo sąlygoja tai, jog nebeįmanomas materijos ir dvasios dualizmas: pasaulio substancija yra viena – kosminis audinys su savo išorine ir vidine puse. Nuolat grįžtamaisiais ryšiais materialios sistemos kaitą valdančio ir reguliuojančio bei kiekiename sistemos elemente holografiškai atsispindinčio (veikiančio) centro (taško Omega) egzistavimas bei vidinio aspekto (sąmonės) ryškėjimas liudija, kad sistemos kaita yra kryptinga, tikslinga, taigi laikytina evoliucija, nukreipta į tašką Omega. Evoliucija pereina tris pasaulio (o Teilhardas susikoncentruoja tik į Žemės raidą) etapus – kosmogenezės, biogenezės ir noogenezės. Iš jų itin svarbūs yra gyvybės atsiradimo bei refleksinės sąmonės gimimo etapai. Žmogaus atsiradimas (refleksinės sąmonės gimimas) reiškia, kad evoliucija pereina į žmogaus rankas. Čia prasideda personalizacijos, socializacijos (dėl meilės svarbos Teilhardo įvardintos amorizacija), o vėliau planetizacijos ir galiausiai noogenezės etapas, pasibaigiantis žmonijos kaip vieningo organizmo – noosferos – susiformavimu, kuri ir bus taškas Omega, t. y., Dievas, žvelgiant į jį iš kintančios pasaulio dalies – žmonijos – perspektyvos. Tašką Omega Teilhardas laiko Kosminiu Kristumi. Todėl teilhardiškoji evoliucija yra sąmonės išsiskleidimo vyksmas, pasibaigiantis Kosminiame Kristuje, taigi kristogenezės procesas, kuriame katalikybė vaidina svarbiausią vaidmenį, virsdama evoliucijos ašimi ir net jos tąsa. Kelyje į tai Bažnyčia turėtų demokratizuotis, suteikti savo mokymui šiuolaikinę formą, įsitraukti į ekumenizmo ir religijų suartėjimo procesą.

Literatūra

1. Armstrong, R. H. „Teilhard de Chardin: The Vatican II Architect You Need to Know“. Žiūrėta 2022 m. spalio 30 d., iš <https://onepeterfive.com/teilhard-chardin-vii-architect/>
2. Badelt, R. *Die Spiritualität von Teilhard de Chardin als Orientierungshilfe für heute*. Wien: Master-Thesis zur Erreichung des akademischen Grades, 2013. Žiūrėta 2022 m. spalio 30 d., iš <http://docplayer.org/14843114-Die-spiritualitaet-von-teilhard-de-chardin-als-orientierungshilfe-fuer-heute.html>
3. Bogdanski, K. „Biofizykalne aspekty filozofii Teilharda de Chardina“. Iš *Mysł o Teilharda de Chardin w Polsce*, wyboru dokonal M. Tazbir, 59 - 79. Warszawa: Pax, 1973.
4. [Brazauskai, J. ir A.] *P. T. de Šardenas. Jo filosofijos bruožai*. Iš: Centrinės Europos jėzuitų provincijos Vilniaus archyvas, F. 172, ap. 2, b. 14. 1980.
5. Briedis, M. „„Stovėjimo ant ribos“ metafora P. Tillichio sustermoje ir S. Kierkegaard'o religijos filosofijoje: *gnosis* ar *pistis*?“. *Logos* 48 (2006): 63 – 74.
6. Danielou, J. „Gottes Wiederentdeckung. Die Bedeutung Teilhard de Chardin für die Gegenwart“. Iš Sitzmann H. G. *Kommentare zum Verständnis von Leben, Werk und Wirkung Teil-*

- hards*, 15 – 19. Žiūrėta 2011 m. birželio 30 d., iš <http://www.gesellschaft-teilhard-de-chardin.de/wp-content/uploads/2011/06/kommentare-zu-teilhard.pdf>
7. Eliade, M. *A History of Religious Ideas*, vol. 2: *From Gautama Buddha to the Triumph of Christianity*. Chicago-London: The University of Chicago Press, 1982.
 8. Eloë, L. *Loosing the Bound: Pierre Teilhard de Chardin's Analogical Imagination in the Post-euclidean Tradition*. Dayton: Dissertation of the University of Dayton, 2019.
 9. *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum = Kompendium der Glaubensbekenntnisse und kirchlichen Lehrentscheidungen*, ed. H. Denzinger. Freiburg im Breisgau–Basel-Rom–Wien: Herder, 1991.
 10. Freyermuth, G. „Surfer, wollt ihr ewig leben. Teilhard de Chardin und der Traum, Mensch und Maschine zu versöhnen“. Iš Sitzmann H. G. *Kommentare zum Verständnis von Leben, Werk und Wirkung Teilhards*, 22 – 24. Žiūrėta 2011 m. birželio 30 d., iš <http://www.gesellschaft-teilhard-de-chardin.de/wp-content/uploads/2011/06/kommentare-zu-teilhard.pdf>
 11. Gawęcki, J. B. „Dwie współczesne filozofie rozwoju“. Iš *Mysł o Teilharda de Chardin w Polsce*, wyboru dokonal M. Tazbir, 114 – 135. Warszawa : Pax, 1973.
 12. Grim, J., Tucker, E. M. [„Pierre Teilhardo de Chardino biografija“]. Žiūrėta 2022 m. spalio 30 d., iš <https://teilharddechardin.org/teilhard-de-chardin/biography/>
 13. Hemleben, J. *Pierre Teilhard de Chardin*. Reinbek bei Hamburg: Rowolt Taschenbuch Verlag, 1991.
 14. Hick, J. „Eine Philosophie des religiösen Pluralismus“. *Münchener Theologische Zeitschrift* 45 (1994): 301 – 318.
 15. Kanišauskas, S. *Mokslas, religija ir religinis jausmas: monografija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2019.
 16. Kanišauskas, S. *Sinergetinio pasaulėvaizdžio kontūrai: filosofiniai ir moksliniai aspektai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
 17. Kardelis, N. „Materijos mitas: „medžiaga“, kurią galima paliesti tik protu“. *Naujasis židinys – aidai* 8 (2006): 349 - 353.
 18. *Katalikų Bažnyčios katekizmas: santrauka*. Kaunas: Katalikų interneto tarnyba, 2007.
 19. Küng, H. *Das Christentum: Wesen und Geschichte*. München – Zürich: Piper, 1995.
 20. Kuzmickas, B. *Katalikiškoji filosofija: XIX ir XX amžiai*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003.
 21. Kuzmickas, B. *Modernizmas šiuolaikinėje katalikybėje*. Vilnius: Mintis, 1976.
 22. Kuzmickas, B. „P. Tejaro de Šardeno krikščioniškasis evoliucionizmas“. *Problemos* 1 (1971): 60 - 69.
 23. Le Boulluec, A. *Ankstyvoji krikščionybė: keturi tyrinėjimai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004.
 24. Lenzenweger, J., Stockmeier, P., Amon, K., ir Zinnhobler, R. *Katalikų Bažnyčios istorija*. D. 1 – 2. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1996 – 1997.
 25. Loome, M. T. *Liberal Catholicism, Reform Catholicism, Modernism*. Mainz: Matthias – Grünewald Verlag, 1979.
 26. Maceina, A. „Didieji dabarties klausimai“. Iš Maceina, A. *Raštai*. T. 5: 109 – 356. Vilnius: Mintis, 1993.
 27. Paškus, A. *Dievai, dvasios ir žmonės „Naujajame amžiuje“*. Kaunas: Caritas, 1993.

28. Paškus, A. *Evolucija ir krikščionybė Teilhard de Chardin'o perspektyvoje*. Chicago: American Foundation for Lithuanian Research, 1988.
29. Peškaitis A., Glodenis, D. Šiuolaikinis religingumas: naujieji judėjimai ir išraiškos formos amžių sandūroje. Vilnius: Vaga, 2000.
30. Popiežiškoji kultūros taryba, Popiežiškoji tarpreliginio dialogo taryba „Jėzus Kristus – gyvojo vandens nešėjas: „Naujojo amžiaus“ (New Age) krikščioniškasis apmąstymas“, 2003 m. vasario 3 d. Žiūrėta 2011 m. balandžio 4 d., iš http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/jezus-kristus-gyvojo-vandens.html
31. Raffelt, A. „Rahner und Blondel“. Iš *Was den Glauben in Bewegung bringt: Fundamentalthologie in der Spur Jesu Christi*, 17 – 33. Freiburg–Basel–Wien: Herder, 2004.
32. Ratschow, H. C. „Pierre Teilhard de Chardin“. Iš *Gestalten der Kirchengeschichte*. T. 10, 2: *Die neueste Zeit IV*: 7 – 29. Stuttgart: W. Kohlhammer, 1994.
33. Rylska, T. „Kierunkowość ewolucji kosmicznej w ujęciu o. Pierre Teilharda de Chardina“. Iš *Mysł o. Teilharda de Chardin w Polsce*, wyboru dokonal M. Tazbir, 28 - 40. Warszawa: Pax, 1973.
34. Serafin, R. „Vernadsky's biosphere, Teilhard's Noosphere, and Lowelock's Gaia: Perspectives on Human Intervention in Global Biogeochemical Cycles“. Iš *The project: Ecologically Sustainable Development of the Biosphere*, 1 – 12. Žiūrėta 2022 m. spalio 30 d., iš <https://core.ac.uk/download/pdf/33894427.pdf>
35. Sidaras, V. „Anoniminis krikščionis“. Iš *Trečioji ir ketvirtoji religijos, filosofijos ir bažnytinio meno studijų savaitės, 1991 – 1992*, 189 – 193. Vilnius: „Lumen“ fondo leidykla, 1994.
36. Sudbrack, J. *Die vergessene Mystik und die Herausforderung des Christentums durch New Age*. Würzburg: Echter, 1988.
37. Sudbrack, J. „Kosmische Mystik. Teilhard de Chardin und Hildegard von Bingen“. Iš Sitzmann H. G. *Kommentare zum Verständnis von Leben, Werk und Wirkung Teilhards*, 62 - 64. Žiūrėta 2011 m. birželio 30 d., iš <http://www.gesellschaft-teilhard-de-chardin.de/wp-content/uploads/2011/06/kommentare-zu-teilhard.pdf>
38. Tazbir, M. „Aktualność dzieła o. Teilharda de Chardin“. Iš *Mysł o. Teilharda de Chardin w Polsce*, wyboru dokonal M. Tazbir, 7 - 12. Warszawa: Pax, 1973.
39. „Teilhard de Chardin: Return to France, then Exile, 1927 – 1946“. Žiūrėta 2022 m. spalio 30 d., iš <https://tcreek1.jimdofree.com/5-return-to-france-then-exile/>
40. „Teilhard de Chardin: The War Years 1914 – 1919“. Žiūrėta 2022 m. spalio 30 d., iš <https://tcreek1.jimdofree.com/3-world-at-war/>
41. Teilhard de Chardin, P. „A Sequel to the Problem of Human Origins: The Plurality of Inhabited Worlds“. Iš Teilhard de Chardin, P. *Christianity and Evolution*, 229 – 236. New York: A Helen and Kurt Wolf Book, Hartcourt Brace Jovanovich, Inc., 1971.
42. Teilhard de Chardin, P. „Can Moral Science dispense with a Metaphysical Foundation?“. Iš Teilhard de Chardin P. *Toward the Future*, 130 – 133. San Diego-New York-London: A Harvest Book, Harcourt, Inc., A Helen and Kurt Wolff Book, 1975.
43. Teilhard de Chardin, P. „How I Believe“. Iš Teilhard de Chardin, P. *Christianity and Evolution*, 96 - 132. New York: A Helen and Kurt Wolf Book, Hartcourt Brace Jovanovich, Inc., 1971.
44. Teilhard de Chardin, P. „Introduction to the Christian Life / Introduction to Christianity“. Iš

- Teilhard de Chardin, P. *Christianity and Evolution*, 151 - 172. New York: A Helen and Kurt Wolf Book, Hartcourt Brace Jovanovich, Inc., 1971.
45. Teilhard de Chardin, P. „Note on the Physical Union Between the Humanity of Christ and the Faithful in the Course of Their Sanctification“. Iš Teilhard de Chardin, P. *Christianity and Evolution*, 15 - 20. New York: A Helen and Kurt Wolf Book, Hartcourt Brace Jovanovich, Inc., 1971.
46. Teilhard de Chardin, P. *Pilger der Zukunft: neue Reisebriefe 1939 – 1955*. Freiburg-München: Verlag Karl Alber, 1962.
47. Teilhard de Chardin, P. „The Heart of Matter“. Iš Teilhard de Chardin, P. *The Heart of Matter*, 15 – 79. San Diego–New York–London: A Harvest Book, Hartcourt, Inc., A Helen and Kurt Wolff Book, 1978.
48. Teilhard de Chardin, P. „The Road of the West: to a New Mysticism“. Iš Teilhard de Chardin P. *Toward the Future*, 40 - 59. San Diego-New York-London: A Harvest Book, Harcourt, Inc., A Helen and Kurt Wolff Book, 1975.
49. Teilhard de Chardin, P. „The Sense of Man“. Iš Teilhard de Chardin P. *Toward the Future*, 13 - 39. San Diego-New York-London: A Harvest Book, Harcourt, Inc., A Helen and Kurt Wolff Book, 1975.
50. Tejaras de Šardenas P. Žmogaus fenomenas. Vilnius: Mintis, 1995.
51. Tresmontant, C. *Einführung in das Denken Teilhard de Chardins*. Freiburg-München: Verlag Karl Alber, 1961.
52. *Vatikano II Susirinkimo nutarimai: konstitucijos, deklaracijos, dekretai*. Vilnius: Aidai, 2001.
53. Vorgrimler, H. *Naujasis teologijos žodynas*. Kaunas: Katalikų interneto tarnyba, 2003.
54. Wildiers, M. N. *Teilhard de Chardin*. Freiburg im Breisgau: Herder, 1962.
55. Wildiers, M. N. „Teilhard de Chardin, Pierre, SJ“. Iš *Lexikon für Theologie und Kirche*. B. 9: 1341 – 1342. Freiburg im Breisgau: Herder, 1964.
56. Wildiers, M. N. „Foreword“. Iš Teilhard de Chardin P. *Toward the Future*, 7 - 12. San Diego-New York-London: A Harvest Book, Harcourt, Inc., A Helen and Kurt Wolff Book, 1975.
57. Winkler, U. „Religionen als Eigenwelten: Das religionstheologische Problem der Unversönlichkeit“. Iš *Parallelwelten: Christliche Religion und die Vervielfachung von Wirklichkeit*, 202 – 227. Stuttgart: W. Kohlhammer Verlag, 2009.
58. Żaba, Z. „Ewolucjonistyczny personalizm o. Teilharda de Chardina“. Iš *Mysł o. Teilharda de Chardina w Polsce*, wyboru dokonal M. Tazbir, 152 - 169. Warszawa: Pax, 1973.

PIERRE TEILHARD DE CHARDIN'S LIFE AND THOUGHTS IN THE CONTEXT OF OPEN CATHOLICISM

Ramūnas Labanauskas
Mykolas Romeris University

Summary. *The article analyses the philosophical and theological views of the Jesuit, palaeontologist, philosopher, theologian and mystic Pierre Teilhard de Chardin (1881-1955) in the context of Open Catholicism. This is one of the two types of Catholicism alongside traditional Catholicism based on a literal interpretation of the dogma "extra ecclesiam nulla salus". In its context, Open Catholicism is characterised by the rejection of the claim to regard Catholicism as the only salvific religion, expressed in the outward signs of faith, and by the recognition of Catholic exclusivity in the spiritual power of Catholicism. Teilhard's life and ideas are analysed in this article as one of the most radical and therefore illustrative cases of open Catholicism in the 20th century. Much attention is paid to the biographical preconditions for the formation of Teilhard's evolutionary conception of Christianity - the worldview antinomies (attraction to spirit and matter, to faith and science) - the spiritual and intellectual motivations and the efforts to achieve his own world-view integrity. The synergetic aspects of the Teilhardian worldview are highlighted, i.e. the features of the world as a self-organising system with a centre (the Omega point, identified with Christ) that transforms the system and changes as a result of the growth of the system.*

Keywords: *Teilhard, Open Catholicism, Christianity, evolution, the Omega Point, the Cosmic Christ, the One and the Many, consciousness, radial and tangential energy, noosphere.*

Ramūnas Labanauskas, Mykolas Romeris universiteto Humanistikos tyrimų laboratorija. Mokslinių interesų kryptys: Lietuvos katalikų visuomenė XX amžiuje, lietuvių tautinio ir religinio identiteto kaita naujaisiais laikais, liaudies pasaulėžiūra, katalikybės ezoteriniai aspektai.

Ramūnas Labanauskas, Mykolas Romeris University Humanities Research Laboratory. Research interests: Lithuanian Catholic society in the 20th century, the change of Lithuanian national and religious identity in the modern times, folk worldview, esoteric aspects of Catholicism.